

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΜΑ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1970

ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΑ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΙΡΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΘΕΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ*

Εισαγωγικά

Εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὅτι ἡ Ἐκκλησία προέρχεται ἐκ τῶν ἄνω, ἦτοι ἀπὸ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ (Γαλ. 4,26. Ἐβρ. 12,22-23. Ἐφ. 1,21-23.5,25. Ἀποκ. 21,2.14,1. Ἦσ. 52,1.61,10), καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν κάτω, ὡς τι ἀνθρώπινον ἔργον καὶ προῖον ἱστορικῆς ἐξελίξεως, καθ' ὅσον ταύτην «ἐπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος» (Ἐβρ. 8,2). Ἔχει δὲ τὴν θεῖαν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολήν, ὅπως «μαθητεύσῃ πάντα τὰ ἔθνη», διδάσκουσα καὶ κηρύττουσα τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα οὕτω περιλάβῃ αὐτοὺς εἰς τοὺς κόλπους τῆς καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς κοινωνοὺς τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, βαπτίζουσα «αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» καὶ ἀγιάζουσα αὐτοὺς διὰ τῶν λοιπῶν θείων μυστηρίων (Ματθ. 28,19-20). Ὡς ἐκ τῆς θείας λοιπὸν προελεύσεως καὶ συστάσεως καὶ ἀποστολῆς αὐτῆς ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων ἡ Ἐκκλησία φέρει θεανθρώπινον χαρακτῆρα καὶ θεανθρωπίνην δομὴν, ἀντικατοπτρίζουσα τὸν θεανθρώπινον χαρακτῆρα τοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ εἶναι ἀδιασπᾶστος συνηνωμένη, συνωδὰ τῷ Χαλκηδονίῳ δόγματι. Οὕτω, μεταφυτευθεῖσα εἰς τὴν γῆν ἢ οὐράνιος πνευματικὴ Ἐκκλησία, παρουσιάσθη ὡς «λαὸς τοῦ Θεοῦ» ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ὅστις ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐκφράζεται καὶ ὡς «κοινωνία τῶν πιστῶν» μετὰ τε τοῦ Χριστοῦ καὶ μετ' ἀλλήλων, καὶ ὅστις ὡς ὁ «νέος Ἰσραὴλ» ἀπεκαλύ-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 91 τοῦ προηγουμένου τόμου.

φθῆ ἐν αὐτῇ ὡς «σῶμα τοῦ Χριστοῦ». Ὡστε ὁ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀγόμενος καινοδιαθηκικός οὗτος «λαὸς τοῦ Θεοῦ» εἶναι αὐτὸ τὸ «σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία», καὶ ὁ Χριστὸς «ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας» (Κολ. 1,24.18), «ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ» (Ἐφ. 1,23). Ὁ Χριστὸς δὲ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος «περιεποιήσατο» καὶ διέπλασε τὸν «λαὸν τοῦ Θεοῦ» εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, ἐνωθεὶς μετ' αὐτοῦ ἀδιασπᾶστως καὶ αἰωνίως. Τὰ δὲ μέλη τῆς Ἐκκλησίας «ἐκλήθησαν εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν» (Α' Κορ. 1,9)¹, ἀποτελοῦντα οὕτω θεοσύστατον κοινωνίαν πίστεως καὶ ζωῆς, τὴν «κοινωνίαν τῶν ἁγίων», ἢ τὸ «ἄθροισμα τῶν ἁγίων» ἢ τῶν πιστευόντων, ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων ὄλων τῶν αἰώνων, καὶ συνδέονται τόσον στενῶς καὶ ὀργανικῶς πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ πρὸς ἀλλήλα, ὥστε διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συγκροτοῦσιν ἓν σῶμα, τὸ σῶμα «τοῦ Χριστοῦ», τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀοράτως κυβερνῶμενον καὶ διὰ τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος ἐμψυχούμενον, ἐμπειρικῶς δὲ ἐμφανιζόμενον κατὰ τὸ ἐπίγειον τμημά του ὡς «τὸ ἄθροισμα τῶν ἁγίων, τὸ ἐξ ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκεκροτημένον»². «Ἔστιν οὖν ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ Ἐκκλησία τὸ σύστημα τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, οἷς προσετέθη πιστεύσαντα ὁμοθυμαδὸν πάντα τὰ ἔθνη»³, ἢ «Ἐκκλησία οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν, ἀλλ' ἡ διὰ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ὀκοδομημένη οἰκία»⁴.

1. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 2,2, PG 61, 19: «Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν», ἔτε «εἰς κοινωνίαν καλούμεθα τοῦ Μονογενοῦς» (εἰς Ψαλμ. 8, 7, PG 55, 117). Πρβλ. καὶ εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 1,4, PG 62,15 καὶ 33. Εἰς τὸ «εἶδον τὸν Κύριον», ὁμιλ. 1,1, PG 56, 97 ἐξ. κλπ.

2. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστολὴ 246, PG 78, 685. Πρβλ. καὶ Μεθοδίου Ὀλύμπου, Συμπόσιον 3,8, PG 18,73. Gr. chr. Schr. σ. 35: «Ἔστι γὰρ ὅτι πολλαχῶς αὐτὸ τὸ ἄθροισμα... τῶν πεπιστευκότων Ἐκκλησίαν οὕτως ὀνομάζουσιν αἱ Γραφαί, τῶν τελειοτέρων κατὰ προκοπὴν εἰς ἓν πρόσωπον καὶ σῶμα, τὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγομένων». Κλημεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωμ. 7,4. 5. PG 9, 437. Gr. chr. Schr. III, 21: «τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν Ἐκκλησίαν καλῶν».

3. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, (ἢ Ἰωάννου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων), Διάλογ. στηλ. 11, PG 96, 1357. Πρβλ. καὶ Nicetae (Remesiani), Explanatio symboli, PL 52, 871.

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 10,2, PG 62,78. Ἐκ τῶν

Χωροῦντες λοιπὸν νῦν εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησιολογίας, τ.έ. εἰς τὴν θεώρησιν τῆς ἀκαταλήπτου καὶ ἀνεκφράστου θεανθρωπίνης φύσεως τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μὴ δυνάμενοι ἄλλως νὰ προσπελάσωμεν καὶ ὀρίσωμεν τὴν ἀπρόσιτον καὶ ἀπερινόητον καὶ μυστηριώδη οὐσίαν αὐτῆς καὶ προσδιορίσωμεν ἐπακριβῶς τὴν ἔννοιαν αὐτῆς, ἅτε ἀποτελούσης «μυστήριον μέγα» (Ἐφ. 5,32)¹, θὰ πειραθῶμεν νὰ παραστήσωμεν αὐτὴν εἰκονικῶς καὶ περιγραφικῶς μᾶλλον, «ὡσπερ ἐν εἰκόνι τὴν Ἐκκλησίαν ὑπογράφοντες... μεταφορικῶς χρώμενοι τῷ λόγῳ»², ποιούμενοι πρὸς τοῦτο συνδυασμὸν τινὰ τῶν ἀνωτέρω τριῶν ἐννοιῶν καὶ εἰκόνων τῆς Ἐκκλησίας ὡς «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ὡς πνευματικῆς «κοινωνίας τῶν πιστῶν» καὶ ὡς «σώματος τοῦ Χριστοῦ»³. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ἔννοια ἐξαιρεῖ περισσότερον τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ τρίτη τὸ θεῖον, καὶ ἡ δευτέρα νοητέα μᾶλλον ὡς μετέχουσα τῶν δύο ἄλλων καὶ περισσότερον τῆς πρώτης, ἀλλὰ πάντοτε νοητέα ἐν ὀρθόδοξο-πατερικῇ ἐννοίᾳ, ἄνευ νομικῶν ἢ κοινωνιολογικῶν ἢ φιλοσοφικῶν κατηγοριῶν. Εἶναι προφανές, ὅτι καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἔννοιαι

νεωτέρων Ὁρθόδοξων σχετικῶς γράφουσιν: ὁ μὲν X. Ἀνδροῦτσος, μν. ἔ. σ. 259-260: «Ἐκκλησίαν ὠνόμασαν οἱ Πατέρες καὶ οἱ θεολογοῦντες πάντας τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐνταῦθα βιοῦντας εἴτε ἐν οὐρανῷ θριαμβεύοντας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δικαίων τῆς Π. Διαθήκης, ὑποδικαιρῶντες αὐτὴν εἰς στρατευομένην Ἐκκλησίαν καὶ εἰς θριαμβεύουσαν, εἰς ἣν συμπεριλαμβάνουσι καὶ τοὺς ἀγγέλους, εἰς Ἐκκλησίαν τῆς Παλαιᾶς καὶ εἰς Ἐκκλησίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης» ὁ δὲ S. Bulgakov, ὅτι «die Kirche ist Gottmenschlichkeit, vorewiegend in den Himmeln und in der Schöpfung als Fülle der Zeit sich verwirklichend. Diese Verwirklichung vollzieht sich durch Gottes Verleiblichung und Pfingsten... Die Kirche durch die Kraft der Inkarnation ist Leib Christi (I. Kor. 12, 27. Eph. 1, 2. 3. 4,12. Kol. 1,24) und durch die Kraft der Pfingsten Tempel des hl. Geistes (I. Kor. 3,16-17. 6,19. II. Kor. 6,16)». (Thesen über die Kirche, ἐν Procès-Verbaux du premier congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, 1939, σ. 129).

1. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 2,1, PG 56, 108 καὶ 7,2, PG 61,56. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 20,4, PG 62,140. Εἰς Α' Τιμ. ὁμιλ. 11,1, PG 62, 554. Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον 3, PG 51, 230. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 11,2, PG 59, 80.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 44,10, PG 55, 199.

3. Ὡς γνωστὸν, πλὴν τῶν τριῶν τούτων εἰκόνων, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι, δι' ὧν παρίσταται ἡ Ἐκκλησία, καὶ μάλιστα ἡ σπουδαιότατη τῆς ἀνόμφης, περὶ ὧν ὁμοῦς γενήσεται λόγος κατωτέρω. Ἡ πληθὺς τῶν εἰκόνων ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως πρὸς παράστασιν καὶ ἔκφρασιν τοῦ ἀνεκφράστου μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, ἐκάστης εἰκόνας ἐξαιρούσης μίαν τινὰ ὅσιν τῆς πραγματικότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἀδυνατεῖ βεβαίως νὰ παραστήσῃ καὶ ἔκφραση μία μόνον εἰκὼν ἢ ἔννοια αὐτῆς.

ἑσωτερικῶς συνδέονται στενότερα πρὸς ἀλλήλας, δυνάμεναι νὰ ἀναχθῶσιν εἰς ἐνότητα χριστοκεντρικὴν, τὴν τοῦ «σώματος τοῦ Χριστοῦ», καθὼς περίπου ἐνοῦται ἐν τῷ Χριστῷ ἡ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης. Συναπτόμεναι λοιπὸν αἱ τρεῖς αὗται ἔννοιαι, ἐκφράζουσι πληρέστερον τὴν πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ κέντρου τοῦ βάρους ριπτομένου βεβαίως ἐπὶ τῆς τρίτης, ἐνῶ τὸ ἄντικρυτον κεχωρισμένως λαμβανόμεναι, ἄγουσιν εἰς μονομερῆ καὶ διὰ τοῦτο ἀτελεῖ ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας¹. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀξιοπαρατήρητον εἶναι, ὅτι ἡ τε Πατερικὴ καὶ ἡ Βυζαντινὴ καὶ ἡ νεωτέρα Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία εὐλόγως ἀπέφυγον νὰ διατυπώσωσι πλήρη καὶ αὐθεντικὸν τινα λογικὸν ὄρισμὸν τῆς Ἐκκλησίας², καθ' ὅσον αὕτη εἶναι, κατὰ τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἰδίᾳ ἐπιστο-

1. Πρβλ. καὶ R. Schnackenburg, Die Kirche im Neuen Testament, Freiburg 1961, σ. 147: «Die Kirche im Neuen Testament bleibt «Volk Gottes», ist aber ein in Christus und auf Christus hin neukonstituiertes Gottesvolk. Seine neue und einzigartige Gestalt wird mit «Leib Christi» aufs trefflichste bezeichnet; Ganzheit und Gliedschaft, Grundlage und Ziel, Leben und Wachstum der Kirche lassen sich daran aufs beste studieren. Dennoch wäre es eine gefährliche Selbstbescheidung, wollte man daneben auf den heilsgeschichtlichen Begriff des «Volkes Gottes» verzichten, den Leib-Christi-Gedanken verabsolutieren und allein von ihm aus weiterspekulieren. Die Kirche ist «Volk Gottes» als «Leib Christi», und sie ist «Leib Christi» in einem vom Volk Gottes-Gedanken her bestimmten oder doch grundgelegten Sinn».

2. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικόν, ὅτι εἰς τὰς δογματικὰς συγγραφὰς τῶν ἀρχαίων Πατέρων, καὶ μάλιστα εἰς τὴν «Ἐκδοσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, δὲν εὐρίσκεται πλήρως τις ὄρισμὸς ἢ κεφάλαιον περὶ Ἐκκλησίας, πολλῶ δὲ ἤττον ὠλοκληρωμένη ἐκκλησιολογικὴ σύνθεσις, εἰ μὴ μόνον διεσκορπισμένον ἐκκλησιολογικὸν ὕλικόν. Ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι ἡ Ἐκκλησιολογία παρ' αὐτοῖς ταυτίζεται πρὸς τὴν Χριστολογία, ἔτι δὲ, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ S. Bulgakow, L' Orthodoxie, σ. 93, ὅτι ἡ Ἐκκλησία «ne peut devenir l' objet d' une définition rationnelle. L' Eglise est pour l' Eglise une évidence, à la base de toute définition; elle est la lumière qui contient la plénitude du spectre, mais qui demeure elle-même tout à fait blanche, inexprimable par d' autres couleurs, comme la lumière dans laquelle existent les couleurs. L' Eglise est indéfinissable, de même que l' Esprit Saint qui l' habite». Καὶ ἐν σ. 4: «Viens et vois: on ne conçoit l' Eglise que par l' expérience, par la grâce, en participant à sa vie». Βλέπ. καὶ P. Florensky, Der Pfeiler und die Grundfeste der Wahrheit, ἐν «Oestliches Christentum», Dokumente hrsg. von N. v. Bubnoff und H. Ehrenberg, München 1925, τ. II, σ. 30. G. Florovsky, Le corps du Christ vivant, ἐν «La sainte Eglise universelle», Paris 1948, σ. 9-12. Ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς δὲ πλευρᾶς παρετηρήθη: «Nie ist der Theologie der Versuch gelungen, in einer begrifflichen Definition zu sagen, was die Kirche ist». (O. Semelroth, Die Kirche, das neue Gottesvolk, ἐν G. Barauna (hrsg.), De Ecclesia, Beiträge zur Konstitution «über die Kirche» des Zweiten Vatikanischen Konzils, Freiburg 1966, τ. I, σ. 365.

λὴν τοῦ Παύλου, μυστήριον, μὴ δυνάμενον νὰ νοηθῆ καὶ ἐρμηνευθῆ καὶ ὀρισθῆ τελείως ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου νοῦ τοῦ ἀνθρώπου¹. Εἶναι «τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων ὁ θησαυρός... μυστήριον τοῦτο μάλιστα ἐστίν, ὃ πανταχοῦ μὲν κηρύττεται, οὐ γνωρίζεται δὲ παρὰ τῶν οὐκ ὀρθῶν ἐχόντων γνώμην· ἐκκαλύπτεται δὲ οὐκ ἀπὸ σοφίας, ἀλλ' ἀπὸ Πνεύματος Ἁγίου (Α' Κορ. 2,10), καθ' ὅσον ἡμῖν δέξασθαι δυνατόν· δι' ὅπερ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ μετὰ τοῦτο αὐτὸ μυστήριον προσειπὼν ἀπόρητον· οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς πᾶσα ἐνεχειρίσθη σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια...»². Κυρίως ὡς μυστήριον χαρακτηρίζεται ἡ περὶ σωτηρίας τοῦ κόσμου προαιώνιος βουλή τοῦ Θεοῦ Πατρός, εἶτα δὲ αὐτὸς ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς Λόγος κατ' ἐξοχήν, ἀπὸ δὲ τῆς ἀναλήψεως μέχρι τῆς δευτέρας παρουσίας του καὶ τὸ ἐπὶ τῆς γῆς σῶμά του, ὃ ἐστίν ἡ Ἐκκλησία. Διὰ ταῦτα οὐ μόνον ἡ Θεολογία δὲν ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὀρίσῃ αὐτὴν λογικῶς, εἰ μὴ μόνον διὰ τινων περιγραφῶν καὶ εἰκόνων καὶ ἀναλογιῶν καὶ μεταφορῶν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐπισήμως καὶ αὐθεντικῶς ἐν Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ὥρισεν ἑαυτὴν μέχρι σήμερον, —παρεκτὸς τοῦ ἐνάτου ἄρθρου τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου τῆς πίστεως Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως: «εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν», ὡς καὶ τοῦ λεγομένου Ἀποστολικοῦ Συμβόλου: «ἁγίαν, καθολικὴν Ἐκκλησίαν»³, — περιοριζομένη νὰ ἐκφράζῃ ἀσθενῶς καὶ ἀμυδρῶς τὴν αὐτοσυνειδησίαν καὶ αὐτομαρτυρίαν της μᾶλλον ὡς πιστεύουσα καὶ προσευχομένη Ἐκκλησία⁴.

Καὶ πράγματι ἡ Ἐκκλησία, ὡς τὸ πλήρες μυστηρίου «σῶμα τοῦ Χριστοῦ», εἶναι ἀπερινόητον καὶ ἀφραστον μυστήριον, συναπτόμενον μετὰ τοῦ ὁμοίου μυστηρίου τῆς θείας ἐνσαρκώσεως.

1. Διαφόρους, συμφωνούσας ἢ διαφωνούσας, γνώμας συγχρόνων ἑτεροδόξων θεολόγων βλέπ. παρὰ U. Valeske, μν. ξ. I, σ. 26-29.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 7,2. 16,3. PG 61, 56. 134. Πρβλ. καὶ Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἄσμ. ἄσμ., λόγ. 9, PG 44, 949. Κυπριανοῦ, Epist. 55, 21, PL 3, 787.

3. Ἰω. Καρμύρη, μν. ξ. τ. I², σ. 47,77.

4. Πρβλ. καὶ R. Grosche, Pilgernde Kirche, Freiburg 1938, σ. 27. B. Bartmann, μν. ξ. τ. II², σ. 129.

Διὰ τοῦτο ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μυστηριακὴ Ἐκκλησιολογία, φέρει δὲ χαρακτηριστὰ χριστοκεντρικόν, οὐσα ὑποτεταγμένη εἰς τὴν Χριστολογίαὶν καὶ μᾶλλον ἀποτελοῦσα προέκτασιν αὐτῆς, μὴ δυναμένη νὰ νοηθῆ ἔκτος καὶ ἄνευ αὐτῆς, καθὼς ἄλλως τε καὶ ἡ Χριστολογία δὲν θὰ ἦτο πλήρης ἄνευ τῆς Ἐκκλησιολογίας. Τὸ μυστήριον δηλονότι τῆς Ἐκκλησίας εὑρηται ἐν ἀναλογία πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφάνισιν ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρὸς ἣν ἀκριβῶς ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφάνισις καὶ ὑπαρξις τῆς Ἐκκλησίας, ὡς «οἰκονομίας τῆς χάριτος» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὡς προεῖρηται. Ὡς δῆλα δὴ «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1,14) καὶ «ἐφανερώθη ἐν σαρκί» (Α' Τιμ. 3,16), καὶ δὴ «Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλαβεν»¹, οὕτω καὶ ἡ προ-ὑπάρξασα πνευματικὴ Ἐκκλησία, μεταφυτευθεῖσα καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, περιέλαβεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς καὶ τοὺς ἀνθρώπους, συνηνωμένη αἰεὶ οὐσα μετὰ τοῦ Χριστοῦ, οὕτως ὥστε τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἶναι τὸ «μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον» τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του². Ἐντεῦθεν ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς γῆς παρουσία τοῦ ἐνανθρωπήσαντος, ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος ἐν δόξῃ Θεανθρώπου, εἶναι αὐτὸς ὁ ἀναστάς δεδοξασμένος Χριστός, ἐπεκτεινόμενος ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Ἐκκλησίας, μέχρις οὗτου ἔλθῃ καὶ πάλιν μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία ἀποβαίνει ἑνωσις μυστηριώδης καὶ ἀκατάληπτος τοῦ θείου μετὰ τοῦ ἀνθρωπέου, ὡς καὶ τοῦ οὐρα-νίου καὶ ἀοράτου τμήματος τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ἐπιγείου καὶ

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλ. πρὸ τῆς ἐξορίας 2, PG 52, 429. Πρβλ. καὶ Β' Κ λ ἡ μ εν τ ος 14,3, BEΠ 1,45. Μ. Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Λόγου 12.21. PG 26, 1004. 1021.

2. Πρβλ. καὶ Α. Γ ι έ β τ ι τ ς, μν. ξ. σ. 34: «Τὸ «μυστήριον τοῦ Χριστοῦ», τὸ «ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ», ἀπεκαλύφθη ἐν τῇ πληρότητι αὐτοῦ «ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν» (Ἐβρ. 1,1) διὰ τῆς Ἐκκλησίας (Ἐφ. 3, 9-10. Ρωμ. 14, 24-26. Β' Τιμ. 1,9-10. Α' Πέτρ. 1, 19-20. Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμ. 7,1. PG 62, 49-50. Εἰς Α' Τιμ. 11,1, PG 62, 555), τ. ξ. ἐν τῇ «κατὰ σάρκα οἰκονομίᾳ» (Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐβρ. ὁμ. 1,2, PG 63,16. Εἰς Α' Θεσ. ὁμ. 8,1, PG 62, 441), διὰ τῆς φανερώσεως τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεοῦ ἐν τῇ σαρκί (Α' Τιμ. 3,16. Ἐβρ. 10,5). Ἄλλαις λέξεσιν, τὸ «μυστήριον τοῦ Χριστοῦ» ἀπεκαλύφθη ὡς «μέγα μυστήριον» τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας (Ἐφ. 5,32. Κολ. 1, 26-27)».

ὄρατοῦ, κατὰ τὸ ὅποιον ἐπίγειον μόνον τμημα εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἐν περιωρισμένῃ ἐννοίᾳ, καὶ ὄρατὸν καθίδρυμα σωτηρίας (Institutio), τοῦθ' ὅπερ ἀπετέλει μονομερῆ ὑπερτονισμόν τῆς παλαιότερας ἀπὸ τοῦ Βελλαρμίνου ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας, ἐναντι τῆς ὡσαύτως μονομεροῦς προτεσταντικῆς περὶ ἀοράτου Ἐκκλησίας δοξασίας. Ὁ Χριστοκεντρισμὸς δὲ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας, μὴ μεταβαλλόμενος εἰς Χριστομονισμόν, ἐξωτερικεῦεται ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ δὴ ἐν τῇ δογματικῇ πίστει, τῷ κηρύγματι, τῇ λατρείᾳ καὶ τῷ πολιτεύματι καθόλου αὐτῆς. Κατωτέρω προβαίνομεν εἰς βραχεῖαν ἔκθεσιν τῆς περὶ τῆς θεανθρωπίνης φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας, προσπαθοῦντες νὰ ἀντλήσωμεν αὐτὴν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐκ τῆς Πατερικῆς Θεολογίας (τοῦτο σημαίνει «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία») καὶ διαιροῦντες αὐτὴν εἰς τὰς ἐπομένους ὀκτὼ παραγράφους: 1. «Λαὸς Θεοῦ», «Κοινωνία πιστῶν» καὶ «Σῶμα Χριστοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία», 2. ἡ Ἁγία Τριάς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, 3. αἱ ιδιότητες τῆς Ἐκκλησίας - ἡ ἐνότης αὐτῆς, 4. ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας, 5. ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας, 6. ἡ ἀποστολικότης τῆς Ἐκκλησίας, 7. τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ 8. τὸ ἀκατάλυτον καὶ αἰώνιον τῆς Ἐκκλησίας.

1. «Λαὸς Θεοῦ», «Κοινωνία πιστῶν» καὶ «Σῶμα Χριστοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία»*

Πρόκειται περὶ τριῶν ἐννοιῶν καὶ παραστάσεων τῆς Ἐκκλησίας, αἵτινες, ὡς εἴπομεν, ἐσωτερικῶς συνδέονται τόσον στενῶς

* Βιβλιογραφία: Α. Ἀλιβιζάτου, Περὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ἐν «Θεολογία» 21 (1950) 26-42. Χ. Ἀνδρουτσου, Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1907, σ. 259 ἐξ. Η. Asmusen, Η. Gross etc., Die Kirche-Volk Gottes, Stuttgart 1961. J. Backes, Gottes Volk im Neuen Bund, ἐν Theol. Zeitschr. 70 (1961) 80-93. R. Bäumer — H. Dolch, Volk Gottes (Festgabe für J. Höfer), Freiburg 1967. P. Benoit, Corps, tête et plérôme dans les épîtres de la captivité, ἐν «Revue Biblique» 56 (1956) 5-44. E. Best, One Body Christ, 1955. J. Bluet, The mystical body: A bibliography, 1890-1940, ἐν «Theological Studies» 3 (1942) 60-289. A. de Bovis, L' Eglise et son mystère, Paris 1961. B. C. Butler, The idea of the Church, London 1962. L. Cerfaux, La théologie de l' Eglise suivant saint Paul, éd. 4, Paris 1965. A. Chavasse, Du peuple de Dieu à l' Eglise du Christ, Paris 1952. Υ. Μ. - J.

πρὸς ἀλλήλας, ὥστε δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς ἐνότητα, τῶν δύο

Congar, Esquisses du Mystère de l' Eglise, Paris 1941. Sainte Eglise, Etudes et approches ecclésiologiques, Paris 1963. Heilige Kirche, Stuttgart 1966. A. Γιέβτιτς, μν. ἔ. σ. 81 ἐξ. N. Dahl, Das Volk Gottes, Oslo 1941. J. G. Davies, Members of one another, London 1958. B. - D. Dupuy, Le mystère de l' Eglise, bibliographie organisée, ἐν La vie spirituelle 104 (1961) 70-85. W. Eler, Abendmahl und Kirchengemeinschaft in der alten Kirche, hauptsächlich des Ostens, Berlin 1954. B. Ἐξάρχου, Θεσεῖς περὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ἐν «Ὀρθοδόξια» 28 (1953) 59-64. C. Feckes, Die Kirche als Herrenleib, Köln 1949. C. Feckes, Das mysterium der heiligen Kirche, εκδ., 3, Paderborn 1951. R. Flew, The nature of the Church, London 1962. G. Florovsky, Die Kirche: ihr Wesen und ihre Aufgabe, ἐν Die Kirche in Gottes Heilsplan, Zürich 1948, σ. 44-61. Le corps du Christ vivant, une interprétation orthodoxe de l' Eglise, ἐν La Sainte Eglise universelle, Paris 1948, σ. 9-57. A. R. George, Communion with God in the New Testament, London 1953. W. Goossens, L' Eglise corps du Christ d' après St. Paul, Paris 1949. J. Hamer, L' Eglise est une communion, Paris 1962. B. Hausler, Das Gottesvolk der Kirche, Düsseldorf 1960. F. Holböck - Th. Sartory (hrsg.), Mysterium Kirche in der Sicht der theologischen Disziplinen, τ. I-II. Salzburg 1962. S. M. Iglesias, Concepto bíblico de koinonia, Madrid 1953. S. Jàki, Les tendances nouvelles de l' Ecclésiologie, Rome 1957. K. Καρακάλλη, μν. ἔ. σ. 34 ἐξ. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 49 ἐξ. «Σῶμα Χριστοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία», ἐν «Ἐκκλησία» τ. 39 (1962) τεύχη 15-17. Ἐκκλησία, ἄρθρον ἐν: «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια» τ. 5 (1964) σ. 465-519, ἀνατυπωθὲν καὶ αὐτοτελῶς ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἡ περὶ Ἐκκλησίας ὀρθόδοξος δογματικὴ διδασκαλία, Ἀθῆναι 1964. Zur dogmatischen Konstitution «über die Kirche». Sonderdruck aus «Stimmen der Orthodoxie». Wien, Freiburg, Basel 1969. F. Käsemann, Leib und Leib Christi, Tübingen 1933. Das wandernde Gottes-Volk, Göttingen 1938 (ed. 4, 1961). M. Koster, Ekklesiologie im Werden, Paderborn 1940. Volk Gottes im Wachstum des Glaubens, Heidelberg 1950. H. Kraus, Das Volk Gottes im A.T. Zürich 1958. H. Küng, Die Kirche, Freiburg 1957. Wahrhaftigkeit. Zur Zukunft der Kirche. Freiburg 1968. E. Lanne, Le mystère de l' Eglise dans la perspective de la Théologie orthodoxe, ἐν «Irenikon» 35 (1962) 171-212. Die Kirche als Mysterium und Institution in der Orthodoxen Theologie, ἐν «Mysterium Kirche in der Sicht der theologischen Disziplinen», hrsg. von F. Holböck u. Th. Sartory, Salzburg 1962, σ. 891—925. Y. - N. Lelouvier, Perspectives russes sur l' Eglise. Un théologien contemporain: Georges Florovsky. Paris 1968. H. de Lubac, Méditations sur l' Eglise, Paris 1954. G. Mac Gregor, Corpus Christi, 1959. L. Malevez, L' Eglise, corps du Christ: sens et provenance de l' expression chez St. Paul, ἐν «Science religieuse», Paris 1944, σ. 27-94. E. Mascari, Corpus Christi, London 1954. E. Ménard, L' Ecclésiologie hier et aujourd' hui, Bruges-Paris 1966. E. Meresch, Le corps mystique du Christ, Louvain 1936. La Théologie du corps mystique, τ. I-II. Paris 1954. A. Mitterer, Geheimnisvoller Leib Christi, Wien 1950. E. Mura, Le corps mystique du Christ, Paris 1937. The nature of the Church. Papers presented to the theological commission appointed by the World Conference on Faith and Order, (ed. by R. Newton Flew), London 1952. L. Newbigin, L' Eglise, Peuple des croyants, Corps du Christ, Temple de l' Esprit. Paris

πρώτων ἀγουσῶν καὶ κορυφουμένων εἰς τὴν τρίτην, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλῆ βᾶσιν τῆς ὅλης Ἐκκλησιολογίας, τοῦθ' ὅπερ δὲν δύναται νὰ λεχθῆ διὰ τὰς δύο πρώτας, μεμονωμένως καὶ καθ' ἑαυτὰς λαμβανομένας¹. Οὐδεμία δὲ ἀντίθεσις ὑφίσταται μεταξύ αὐτῶν,

1958. N. Nησιώτη, Le fondement ecclésiologique du plérome de l'Eglise, ἐν «Verbum Caro» 17 (1964). Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog, Stuttgart 1968. F. Norris, God's own people, Baltimore 1962. A. Nygren, Corpus Christi, ἐν Ein Buch von der Kirche, Göttingen 1951. Christus und seine Kirche, Göttingen 1956. A. Oepke, Das neue Gottesvolk, Gütersloch 1950. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἡ φύσις τῆς Ἐκκλησίας, ἐν «Ἐκκλησία» 5 (1927) 271/3, 279/81. E. Percy, Der Leib Christi (σῶμα Χριστοῦ) in den paulinischen Homologoumena und Antilegomena, Lund 1942. M. - D. Philippe, Mystère du corps mystique du Christ, 1960. K. Rahner, Schriften zur Theologie, II, ed. 7. Einsiedeln 1964. J. Reuss, Die Kirche als «Leib Christi» und die Herkunft dieser Vorstellung bei dem Apostel Paulus, ἐν «Biblische Zeitschrift» 2 (1958) 103-127. J. A. T. Robinson, The Body. A Study in Pauline Theology. London 1952. R. Schnackenburg, Die Kirche im Neuen Testament, Freiburg 1961. Die Kirche als Volk Gottes, ἐν «Concilium» 1 (1965). E. Schweizer, The Church as the Body of Christ, London 1965, ὡς καὶ ἐν «Theolog. Literaturzeitung», 1961, σ. 241-256. H. Seeemann, Der Begriff Koinonia im Neuen Testament, Giessen 1933. O. Semmelroth, Die Kirche als Ursacrament, ed. 3, Frankfurt 1963. Die Kirche, das neue Gottesvolk, ἐν G. Barabna (hrsg.), De Ecclesia, Beiträge zur Konstitution «über die Kirche» des II. Vatikanischen Konzils. Freiburg 1966, τ. I, σ. 365-379. Ich glaube an die Kirche, Düsseldorf 1959. R. Slenczka, Ostkirche und Ökumene, Göttingen 1962. K. Skjoldsgaard, Vom Geheimnis der Kirche, ἐν «Kerygma und Dogma» 10 (1964) 137-152. S. Thornton, The common life in the body of Christ, Westminster 1946. W. Trilling, Das wahre Israel. Studien zur Theologie des Matthäus-Evangeliums. München 1964. Π. Τρεμπέλα, μν.ξ. τ. II, σ. 316 ἐξ. S. Tromp, Corpus Christi quod est Ecclesia, Introductio generalis, Roma 1940. A. Vonier, Le peuple de Dieu, Lyon 1943. J. Wand, The Church, its nature, structure and function, London 1949. J. Wollenn, Christ in his mystical body, London 1948.

1. Ἀντιθέτως ὑπερτονίζουσι τινες μονομερῶς, ἰδίως κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, τὴν σημασίαν τῆς παραστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ὡς π.χ. μετ' ἄλλων ὀρωμαϊοκαθολικῶς θεολόγος H. Küng, Die Kirche, Freiburg 1967, σ. 145, παρατηρῶν ὅτι ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότης «hat sich nicht gescheut, den alten, dichten und zentralen Begriff des Volkes Gottes auf sich selbst zu beziehen. Nicht der Name «Jünger» (μαθηταί) noch der Name «Christen» (χριστιανοί) sind die charakteristischen Namen für die Christusgläubigen, sondern die alten Würdenamen Israels. Und da steht neben dem Namen «Ekklesia» der Name «Volk Gottes» an erster Stelle. Der Begriff des Gottesvolkes ist der älteste und grundlegende Begriff zur Umschreibung des Selbstverständnisses der Ekklesia. Ihm gegenüber sind Bilder wie das des Leibes Christi, des Tempels u.s.w. sekundär. Vom Volk Gottes her muss die vielschichtige Grundstruktur der Kirche verstanden werden». Πρβλ. καὶ O. Semmelroth, ἐνθ' ἀν. σ. 366 ἐξ. Τοῦναντίον δμως ὁ Πάπας Πίος XII, ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ «Mystici corporis» τοῦ ἔτους 1943, ἔγραφεν, ὅτι διὰ τὴν κατανόησιν τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας «kann

καὶ δὴ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης παραστάσεως τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἐκάστη παριστᾶ καὶ ἐκφράζει ἐκ διαφόρου ἐπόψεως τὴν αὐτὴν θειοανθρώπειον πραγματικότητα, ἦτοι τὴν Ἐκκλησίαν, ἐντεῦθεν δὲ παρατηρήθη, ὅτι «ἡ Ἐκκλησία εἶναι «λαὸς τοῦ Θεοῦ», ἀκριβῶς ἐπειδὴ καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι αὕτη «σῶμα τοῦ Χριστοῦ»¹.

α'. «Λ α ὀ ς Θ ε ο ὤ». Ἐν πρώτοις ἡ Ἐκκλησία παρίσταται ὡς «λαὸς τοῦ Θεοῦ», ἔννοια ἀπαντῶσα τὸ πρῶτον ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ἐξ ἧς παρελήφθη καὶ ὑπὸ τῆς Κ. Διαθήκης², καὶ ἄρα στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀνελλίξεως τοῦ περὶ σωτηρίας τοῦ κόσμου προαιωνίου σχεδίου τοῦ Θεοῦ, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς ἱστορικῆς διαστάσεως τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία παρίσταται ὡς

nichts Vornehmeres und Vorzüglicheres, nichts Göttlicheres gefunden werden als jener Ausdruck, mit dem sie (ἡ Ἐκκλησία) als der mystische Leib Jesu Christi bezeichnet wird». Παρὰ Μ. Σ c h m a u s, μν.ξ. σ. 46 καὶ 203, προσθέτοντι: «Jene Selbstinterpretation der Kirche ist am zutreffendsten und anschaulichsten in der die Christusverbundenheit am deutlichsten ausgesprochen wird; dies ist der von Paulus stammende, von den Vätern ausgearbeitete und von der mittelalterlichen Theologie, namentlich von Thomas, analysierte, aber erst von Pius XII. geklärte Bildbegriff von der Kirche als dem «mystische Leib Christi». Ἡ αὐτὴ διαφορά ἀπόψεων διαπιστοῦται καὶ μεταξὺ ἄλλων συγχρόνων ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων. Ἄλλ' ὡς παρατηρήθη, «jedenfalls darf der Volk-Gottes-Gedanke nicht so einseitig betont werden, dass der neustamentliche Gehalt von «Volk Gottes» reduziert wird. «Volk Gottes» und «Leib Christi» bedeuten inhaltlich die gleiche Wirklichkeit: das «Volk Gottes und Christi». Die volle Antwort auf die Frage nach dem Verhältnis beider Ideen wird erst möglich sein, wenn die Herkunft der Idee «Leib Christi» noch weiter geklärt und ihre Funktion in der paulinischen Theologie gut bestimmt ist». (A. Grillmeyer, Kommentar, ἐν Das zweite Vatikanische Konzil, Teil I, Freiburg 1966, σ. 177/8).

1. M. S c h m a u s, Das gegenseitige Verhältnis von Leib Christi und Volk Gottes im Kirchenverständnis, ἐν R. B ä u m e r und H. D o l c h, Volk Gottes, Freiburg 1967, σ. 26-27. Καὶ ὁ O. S e m m e l r o t h, παρατήρησεν: «Lag bei der Kirche als Gesellschaft oder Volk der Ton auf dem äusseren Teil der kirchlichen Gesamtwirklichkeit, der im Zusammenhang des Ganzen das sakramentale Zeichen ist, so lenkt der «mystische Leib Christi» die Aufmerksamkeit mehr auf die unerfahrbare, in der Tiefe der Erfahrbaren dargestellte Gnadenwirklichkeit mit der Gott der menschlichen Gemeinschaft der Kirche eine neue Seele eingibt, so dass sie zu einem «geheimnisvollen Leib» wird». (Um die Einheit des Kirchenbegriffes. Ἐν Fragen der Theologie heute, hrsg. von J. Feiner, J. Frütsch und F. Böckle, Einsiedeln 1957, σ. 332).

2. «Etwa 2000 Belege im Alten und 140 im Neuen Testament vom Pentateuch bis zur Apokalypse bezeugen seine Bedeutung». (W. Beinert, Um das dritte Kirchenattribut, II, Essen 1964, σ. 333).

ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ» τῆς Καινῆς Διαθήκης¹. «Λαὸς τοῦ Θεοῦ» ὠνομάσθη ἐν ἀρχῇ ὁ Ἰσραὴλ κατόπιν τῆς ἐκλογῆς του ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς «λαὸν περιούσιον» αὐτοῦ, «βασίλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον» (*Ἐξοδ. 19,5. 23,22. Δευτ. 7,6. 14,2. 26,18) καὶ τῆς συνάψεως «διαθήκης» μετ' αὐτοῦ (Λευϊτ. 26,9-12). Εἶτα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ ὁ «νέος Ἰσραήλ», ὁ «ἀληθὴς Ἰσραήλ», ἡ Ἐκκλησία, εἶναι ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ», ὁ διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ τῶν χιλιετηρίδων πορευόμενος ἐν τῇ ὁδῷ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφάνειαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ μέχρι τῆς τελειώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ ἐν τῇ «πατρίδι», τῆς ἐπιγείου, ἄρα, ταύτης πορείας του συνεχισθησομένης μέχρι τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου. Ἄρα ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ» εὐρίσκεται εἰσέτι καθ' ὁδόν, πορευόμενος ἐν πίστει καὶ ἐλπίδι πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ ἔχη φθάσει εἰς τὸ «τέλος», ἀποτελεῖ δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς πραγματικότητα, παρακολουθοῦσαν τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατὰ συνέπειαν ἔχουσαν καὶ ἱστορικὴν διάστασιν. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία εἰκονίζεται ἐνταῦθα χαρακτηριζομένη ὑπὸ τῶν Πατέρων ὡς ὁ νέος

1. Ἀξιοσημείωτον ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι ἡ παράστασις τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ νέου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀπαντᾷσα ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ γραμματεῖᾳ τῶν πρώτων αἰώνων, παρεμερίσθη ἔκτοτε μέχρι τῶν μέσων που τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτε ὑπεστηρίχθη ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν πρὸ πάντων θεολόγων. Οὕτως ὑπὲρ αὐτῆς ἐτάχθη ὁ M. D. K o s t e r, *Ekklesiologie im Werden*, Paderborn 1940, ἐναντίον δὲ αὐτῆς πολλοὶ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ἡγουμένου τοῦ Πάπα Πίου XII, κηρυχθέντος ὑπὲρ τῆς ἐκ παραδόσεως ἐπικρατούσης παραστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς «σώματος Χριστοῦ» διὰ τῆς μνημονευθείσης ἐγκυκλίου του «*Mystici Corporis*», συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἀπεσιωπήθη προσωρινῶς ἡ ἔννοια «λαὸς τοῦ Θεοῦ». Μετὰ τὸ τέλος δμως τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἐπανήλθεν εἰς τὸ προσκήνιον ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ἰδίως διὰ τῆς ε' ἐκδόσεως τοῦ E. E i c h m a n n— K l. M ö r s d o r f, *Lehrbuch des Kirchenrechtes*, Paderborn 1947, ὑποστηριχθεὶς καὶ ὑπ' ἄλλων θεολόγων (A. Vögtle, H. Schlier, R. Schnackenburg, J. Backes, H. Schauf, O. Semmelroth κλπ.), ἕως οὗ κατέστη δυνατόν ἐν τῇ β' περιόδῳ τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου νὰ εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὸ δογματικὸν σύνταγμα αὐτῆς «περὶ Ἐκκλησίας», ἐν *Lexikon für Theologie und Kirche*, 2 Aufl., *Das zweite Vatikanische Konzil*, Teil I, Freiburg-Basel-Wien 1966, σ. 176-209. Ὡς δὲ ὀρθῶς παρετηρήθη, «in dieser theologischen Darstellung handelt es sich nicht darum, die Lehre von der Kirche als geheimnisvollen Herrenleib durch die Aussage vom Volk Gottes zu ersetzen. Es geht vielmehr um Ergänzung, weil das Wesen der Kirche so vielschichtig ist, dass es nicht nur durch keine logische Definition, sondern auch nicht durch ein einziges Bild erfasst werden kann». (O. S e m m e l r o t h, *Die Kirche, das neue Gottesvolk*, 2nd ed. σ. 369).

ἐκλεκτὸς καὶ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ νέον Ἰσραηλιτικὸν ἀληθινὸν γένος, τὸ «ἐκ πίστεως καὶ πνεύματος γεγεννημένον», ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ», τὸ «ιερώτατον τοῦ Χριστοῦ ποιμνιον, ὁ Χριστώνυμος λαός, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον»¹, ὁ «εὐλογημένος τοῦ Θεοῦ λαός»², «ὁ τοῦ Χριστοῦ λαός, ἡ ἅγια ποιμνη, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα»³, ὁ «μυστικὸς λαός»⁴, ὁ νέος Ἰσραήλ. Διότι «Ἰσραὴλ γίνεται πᾶς ὁ σωζόμενος· οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραήλ, οὗτοι Ἰσραήλ... οἱ δὲ τὸν Θεὸν ἰδόντες, Ἰσραὴλ κυρίως γίνονται τε καὶ ὀνομάζονται»⁵. Ὡστε ὁ καινοδιαθηκικὸς λαὸς ἀποτελεῖ ἀδιάκοπον συνέχειαν τοῦ παλαιοδιαθηκικοῦ λαοῦ, διότι ἐν αὐτῷ ἐξεπληρώθησαν αἱ παλαιοδιαθηκικαὶ θεῖαι ἐπαγγελίαι⁶.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐν ἀρχῇ ὁ Θεὸς ἐξελέξεν, ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ καὶ εἶτα τοῦ Μωϋσέως, ὡς περιούσιον τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν καὶ συνῆψε μετ' αὐτοῦ τὴν Π. Διαθήκην, δι' ἧς ἀπεκάλυψεν αὐτῷ ἑαυτὸν καὶ τὸ σχέδιον τῆς θείας οἰκονομίας πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Τὴν διαθήκην ταύτην συνεπλήρωσεν, «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» (Γαλ. 4,4), ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅστις «ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Πράξ. 15,14), συστήσας ἐν τῷ ἑαυτοῦ αἵματι τὴν Κ. Διαθήκην, δι' ἧς ἐκάλεσε τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἐθνικούς, ὅπως ἀποτελέσωσι τὸν νέον Ἰσραὴλ,

1. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Λόγ. πρὸς διαβάλλοντας τὰς ἀγ. εἰκόνας 1, PG 94, 1252. 1268. 1232.

2. Ἰουστίνου, Διάλογ. πρὸς Τρύφωνα 123. 135. PG 6, 761/4. 789. BEΠ 3, 322/3. 333/4.

3. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς μάρτυρα Θεόδωρον, PG 46, 736.

4. Γρηγορίου Νύσσης, Πρὸς τοὺς βραδύνοντας εἰς τὸ βάπτισμα, PG 46, 421.

5. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἔσμ. ἔσμ., λόγ. 7, PG 44, 904.

6. «Διὰ τοῦ ὅρου «λαὸς Θεοῦ» δίδεται ἡ δυνατότης νὰ περιληφθοῦν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Ἐκκλησίας πάντες οἱ ἀπ' ἀρχῆς δίκαιοι, κατὰ τὰς γνωστὰς φάσεις τῆς Ἐκκλησίας, διατηρουμένου ἐννοεῖται ἀπαρεγκλίτως τοῦ χριστολογικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, τοῦ προϋπάρχοντος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, ἐφ' ὅσον πάντα ἐν αὐτῷ ἐκτίσθησαν καὶ πάντα μόνον διὰ τοῦ λυτρωτικοῦ αὐτοῦ θανάτου ἀποκαταλλάσσονται τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνταχθοῦν ὅλων τῶν ἐποχῶν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ ἐνιαῖον μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναλόγως τῆς περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνώσεως καὶ τῆς εἰς τὴν κλῆσιν αὐτοῦ ἀναποκρίσεώς των νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀποτελοῦντες ὁμοκέντρους κύκλους με κέντρον τὸν Χριστὸν καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὴν Ἐκκλησίαν». (Σ. Χαρκιανάκη, Τὸ περὶ Ἐκκλησίας σύνταγμα τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 142).

οὐχὶ κατὰ σάρκα ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, τὸ «γένος ἐκλεκτόν, βασιλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸν εἰς περιποίησιν... οἳ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ λαός Θεοῦ» (Α΄ Πέτρ. 2,9-10). Τοῦτο εἶχε προφητεύσει ἤδη ὁ Ἱερεμίας 31,31-34: «ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, φησὶ Κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν... διδοὺς δώσω νόμους εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν γράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν... ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, λέγει Κύριος». Εἰς τὸν παλαιδιαθητικὸν λαὸν ὁ Θεὸς παρέδωκε τὴν ὑπερφυσικὴν ἀποκάλυψιν καὶ ὥρισεν αὐτὸν ὡς ὄργανόν του πρὸς πραγματοποίησιν τῆς περὶ σωτηρίας τοῦ κόσμου θείας βουλῆς, πρὸς τοῦτο δὲ ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἐξ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ὁ παλαιδιαθητικὸς λαός δὲν ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν ἀποστολὴν του καὶ εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ συναφθεῖσαν διαθήκην. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς προέβη εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, ὀρίσας εἰς τὴν θέσιν του τὸν καινοδιαθητικὸν λαόν, τὸν νέον καὶ ἀληθῆ Ἰσραὴλ, τὸν ἀποτελέσαντα τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κ. Διαθήκης (Ρωμ. κεφ. 9-11). Ὁ λαός οὗτος, ὡς ἐλέχθη, ἀπετέλεσε τὸ «τρίτον γένος»¹, τὸν καινὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν διακριθέντα καὶ ἀπομακρυνθέντα ἔνθεν μὲν ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐθνικιστικῆς καὶ νομιστικῆς θεοσεβείας, ἔνθεν δὲ ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς πολυθεϊστικῆς εἰδωλολατρείας. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, καθὼς ὁ κατὰ σάρκα παλαιὸς Ἰσραὴλ ἐν τῇ πορείᾳ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ πρὸς τὴν ἐπίγειον Ἱερουσαλὴμ ὠνομάσθη Συναγωγὴ Κυρίου ἢ Ἐκκλησία Θεοῦ (Ἀριθ. 20,4. Δευτ. 23,1 ἐξ. Β' Ἐσδρ. 10,1), τοιουτοτρόπως καὶ ὁ κατὰ πνεῦμα νέος Ἰσραὴλ ἐν τῇ πορείᾳ του πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ² ὠνομάσθη Ἐκκλησία Χριστοῦ (Ματθ. 16,18), ὅστις

1. Ὁ ὄρος ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρ' Ἀριστείδη, Ἀπολογ. 2,1, ΒΕΠ 3, 135, ὡς εἶδομεν. Πρβλ. καὶ Κλημεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωμ. 6,5, ΡΓ 9, 261. Gr. chr. Schr. II, 452: «Τὰ γὰρ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων παλαιά, ἡμεῖς δὲ οἱ καινῶς αὐτὸν τρίτῳ γένει σεβόμενοι χριστιανοί... σαφῶς γάρ, οἶμαι, ἐδήλωσε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων ἐθνικῶς, ὑπὸ δὲ Ἰουδαίων Ἰουδαϊκῶς, καινῶς δὲ ὑφ' ἡμῶν καὶ πνευματικῶς γινωσκόμενον». Βλέπ. αὐτόθι καὶ 6,13, ΡΓ 9, 328, Gr. chr. Schr. II, 485. Πρβλ. καὶ A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums... Leipzig 1924, σ. 259-289.

2. Ἡ παρομοίωσις αὕτη τοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης πρὸς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυ-

αὐτὴν «περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος» (Πράξ. 20,28) καὶ ἐπλήρωσε διὰ τοῦ Πνεύματός του, ὅπερ «ἐξέχεεν» ἐπ' αὐτὴν κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν (Πράξ. 2,33). Οὕτω διαπιστοῦται ὀργανικὴ συνέχεια καὶ ἐνότης τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ» ἀμφοτέρων τῶν Διαθηκῶν, τὸν ὁποῖον ἐξέλεξεν ὁ Θεὸς καὶ ἀπεκάλυψεν αὐτῷ ἑαυτόν, «πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας» (Ἐβρ. 1,1-2).

Ἀπηθύνθη δὲ νῦν ὁ Θεὸς πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, διότι «ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἐστιν» (Πράξ. 10,35), ἄνευ ἐθνικῶν καὶ βιολογικῶν διακρίσεων. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν ἀπόστολον Παῦλον ἐν Κορίνθῳ, ὅτι «λαὸς ἐστὶ μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ» (Πράξ. 18,10). Ἀκριβῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλος παριστᾷ τὴν Ἐκκλησίαν οὐ μόνον ὡς «σῶμα Χριστοῦ», ἀλλ' ἅμα καὶ ὡς «λαὸν τοῦ Θεοῦ», ἰδίως εἰς τὰς ἐπιστολάς του πρὸς Ρωμαίους, Κορινθίους καὶ Γαλάτας, δευτερευόντως δὲ καὶ εἰς τὰς ποιμαντικὰς καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους (2,17.4,9.8,10.13,12), ὡς ἐπίσης πράττει καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει 18,4 καὶ 21,3. Συνωδᾷ τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ, τὴν Ἐκκλησίαν ἀποτελεῖ ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 15,10), ὁ νέος καὶ ἀληθὴς «Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ» (Γαλ. 6,16), τὸ «ἐκλεκτὸν γένος» καὶ τὸ «ἅγιον ἔθνος» (Α' Πέτρ. 2,9-10) τῆς «Καινῆς Διαθήκης» (Α' Κορ. 11,25. Β' Κορ. 3,6). Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία σύνοιδεν ἑαυτὴν ὡς τὸν νέον ἐσχατολογικὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐξεπληρώθησαν πᾶσαι αἱ πρὸς τὸν παλαιὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν δοθεῖσαι ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ, ὡς πραγματικὸν Ἰσραὴλ καὶ «σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ» (Γαλ. 3,29· «οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα», Ρωμ. 9,6-7), ὡς ἀληθῆ «περιτομὴν» (Φιλ. 3,3) καὶ ἀληθῆ «ναὸν τοῦ Θεοῦ», ἐν ᾧ «τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ

ρίου πορευομένου καινοδιαθηκικοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν πορευόμενον ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς Αἰγύπτου παλαιοδιαθηκικὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἀπαντᾷται ἢ ὑπονοεῖται ἐν Ἰωάν. 6,31 ἐξ., Πράξ. 7,1 ἐξ., Ἐβρ. 3, 7-4, 13. 12, 18-25 καὶ ἀλλαχοῦ, ἐξαιρεται δὲ καὶ ὑπὸ ἱκανῶν συγχρόνων θεολόγων.

οἰκεῖ» (Α΄ Κορ. 3,16). Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ μεσσιανικοῦ τούτου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, κληρικοί τε καὶ λαϊκοί, ἀποτελοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν θεία κλήσει καὶ συνδέονται τόσον στενῶς πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ πρὸς ἄλληλα (Α΄ Κορ. 12,12), ὥστε διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συναποτελοῦσιν ἓν σῶμα, τὸ «σῶμα τοῦ Χριστοῦ». Πράγματι, «ὡσπερ τὸ παχὺ δὴ τοῦτο καὶ ἀπὸ γῆς σῶμα συνέστηκεν ἐκ μορίων, οὕτω καὶ ὁ Χριστός, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ Ἐκκλησία, διὰ πολλῆς ἀγίων πληθύος εἰς ἐνότητα τὴν νοητὴν, τελειοτάτην ἔχει τὴν σύστασιν»¹.

Τοιοτοτρόπως ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ὡς «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», νοουμένου ὡς ὀργανικοῦ ὅλου, ἄγει εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτῆς ὡς «σώματος Χριστοῦ», ἐν ᾗ καὶ ἐμπεριέχεται, καθ' ὅσον ἀμφότεραι σημαίνουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὑπερφυῆ πραγματικότητα, ἦτοι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ δὴ ἡ μὲν πρώτη περισσότερο τὴν ἀνθρωπίνην, ἡ δὲ δευτέρα περισσότερο τὴν θείαν ὄψιν αὐτῆς². Ἡ κατ' ἄλλην διατύπωσις, ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνούμενος εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐμψυχούμενον ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ κυβερνώμενον καὶ βασιλευόμενον ὑπὸ τῆς θείας Κεφαλῆς του, τοῦ βασιλέως Χριστοῦ. Ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν Συνοπτικῶν ὀνομάζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς βασιλεὺς τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ἦτοι τῆς Ἐκκλησίας του, ἡ τῆς «βασιλείας» του, ἣτις «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18,36). Εἶναι βασιλεὺς οὐράνιος, «ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνό-

1. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Πράξ. καὶ Α΄ Κορ., PG 74, 757. 888.

2. Βλέπ. καὶ Ν. Γεωργιόπουλου, Ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ὀρθόδοξου ἐπόψεως, Ἀθήναι 1967, σ. 36: «Ἡ ἔννοια «σῶμα Χριστοῦ» συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς ἐννοίας «λαὸς Θεοῦ». Ὁ νέος οὗτος λαὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, διότι ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ αἵματος ἐκείνου καὶ τοιοτοτρόπως ἠνώθη μετ' αὐτοῦ. Τοῦτο ἀκριβῶς δηλοῖ ὁ Παῦλος ὅτε γράφει: «πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἔστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσασθε· οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλληνι, οὐκ ἐν δοῦλο οὐδὲ ἐλεύθερο, οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3, 27/8). Διὰ τῆς χαρακτηριστικῆς ταύτης ἐκφράσεως τῆς Παυλείου Ἐκκλησιολογίας, «σῶμα Χριστοῦ», ἐκφράζεται πληρέστερον ἢ ἰδιότης τοῦ νέου λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς παραμονῆς τούτου παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ὁθεν ἡ Ἐκκλησία καθίσταται, ἐνεκα τῆς κοινῆς μετοχῆς τῆς εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, ζῶν καὶ ἐνεργοῦν σῶμα».

ματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ» (Ἐφ. 1,21-22). Προορισμὸς δὲ τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ζῶντος καὶ πολιτευομένου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς «καινῆς ἐντολῆς» τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, εἶναι ἡ ἐξάπλωσις καὶ τελείωσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἥτις, ἐγκαινισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, δέον ὅπως ἐπεκτείνεται καὶ ἐξαπλοῦται καὶ τελειοῦται ἀκαταπαύστως μέχρι τέλους τῶν αἰώνων. Ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει ἡ διδασκαλία περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς «λαοῦ τοῦ Θεοῦ» εὔρηται παρὰ τῷ Ἐρμᾷ, Ἰουστίνῳ, Εἰρηναίῳ, Ἱππολύτῳ, Ὠριγένηι, Κυπριανῷ, Τερτυλλιανῷ, Κυρίλλῳ Ἱεροσολύμων, Ἀμβροσίῳ Μεδιολάνων, Αὐγουστίνῳ καὶ ἄλλοις, ὡς καὶ ἐν λειτουργικοῖς κειμένοις¹. Γενικῶς παρ' αὐτοῖς παρίσταται ἡ Ἐκκλησία ὡς «ὁ ἀπὸ τῆς ἐνότητος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἡνωμένος λαός»², ἥτοι οἱ «ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοὶ καὶ ὄντες καὶ γενόμενοι καὶ ἐσόμενοι»³, ἄνευ χρονικῶν καὶ τοπικῶν καὶ ἐθνικῶν περιορισμῶν ἢ φυλετικῶν, κοινωνικῶν καὶ λοιπῶν διακρίσεων⁴.

Εἰς τὸν νέον καινοδιαθηκικὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ προσκαλοῦνται ὅπως προσέλθωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ἀναζητοῦσιν εἰλικρινῶς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἐκ δὲ τῶν πιστευόντων καὶ βαπτιζομένων ἀποτελεῖται ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἥτις

1. Βλέπ. M. Schmaus, Kath. Dogmatik, III, 1, σ. 205-210. 219-231.

2. Κυπριανοῦ, De orat. Dom. 23, PL 4, 553. Αὐγουστίνου, Λόγ. 71, 20. 33, PL 38, 463 ἐξ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Διάλογ. στηλ. 11-12, PG 96, 1357/60.

3. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 10,1, PG 62,75.

4. Βλέπ. καὶ Κ. Μουρατίδου, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἐπόψεως τῆς οἰκουμένης κινήσεως πρὸς πραγματοποίησιν τῆς «*unae sanctae*», ἐν «Πόνημα εὐγνωμον», τιμ. τόμος εἰς Β. Βέλλαν, Ἀθῆναι 1969, σ. 459: «Τὸ γεγονός αὐτὸ τῆς καθολικότητος καὶ οἰκουμεικότητος τῆς Ἐκκλησίας οὐδόλως ἀντιτίθεται πρὸς τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων φυλετικὰς, ἐθνικὰς κλπ. διαφορὰς. Ἡ Ἐκκλησία διακηρύσσει μὲν «ὅτι οὐκ ἔστι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην...», οὐχὶ ὅμως ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐξαλείψεως τῶν διακρίσεων, ἀλλὰ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν ὡς μέσων ἐνότητος ἐν τῇ ποιικιλίᾳ αὐτῶν, ἥτις καὶ μόνη ἀρμόζει εἰς λογικὰς ὑπάρξεις, εἰς πρόσωπα, εἰς εἰκόνας καὶ ὁμοιώματα τοῦ Θεοῦ. Αἱ διακρίσεις τίθενται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐνότητος, διότι πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πλῆρωμα τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας συνιστοῦν τὸ ἐν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἐν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὡς ὁ ἀπόστολος Παῦλος διεκήρυξε, «πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ».

εἶναι ὁ νέος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ λυτρωθεὶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, «ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας καὶ καθάρσῃ ἑαυτῶν λαὸν περιούσιον» (Τίτ. 2,14). Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν λοιπὸν προσεκλήθη ὅπως «εἰσέλθῃ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν» μετὰ τοῦ «πλήρωματος τοῦ Ἰσραήλ», ἤτοι ὅλος ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. 11,15.25), καθ' ὅσον «ἐκάλεσεν ἡμᾶς οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν, ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει· καλέσω τὸν οὐ λαὸν μου λαὸν μου» (Ρωμ. 9,24-25· βλέπ. καὶ Β' Κορ. 6,16: «ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός»). Ἄρα «ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Πράξ. 15,14). Οὕτως εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ ἕκ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἐθνικῶν, Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων, ἀποτελούμενος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνωθεὶς καὶ ἀπολυτρωθεὶς «ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ», δι' οὗ ἔσχον «τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφοτέρωθεν ἐν ἐνὶ Πνεύματι πρὸς τὸν Πατέρα» (Ἐφ. 2,13-18), καθ' ὅσον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλληνι, οὐκ ἐνὶ δούλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλυ», ἀλλὰ πάντες εἶναι «εἰς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28). Ἐκ πάντων τούτων ἐσχηματίσθη ἡ πρώτη χριστιανικὴ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοὺς «δώδεκα» Ἀποστόλους, ὡς «κοινωνία» (Πράξ. 2,42) τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ὡς κοινότης καὶ ἀδελφότης τῶν δι' ἀδελφικῆς ἀγάπης συνδεομένων «ἀδελφῶν», ἐξαπλωθεῖσα μετὰ ταῦτα καὶ ἐξελιχθεῖσα εἰς τὴν ἀρχέγονον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Τὰ μέλη τοῦ «λαοῦ» ἢ τῆς «Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ» ταύτης, ζῶντα ἡνωμένα εἰς ἐν σῶμα τὴν καινὴν ζωὴν ἐν Χριστῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι, καθοσιοῦνται διὰ τῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ χρίσματος εἰς ἱεράτευμα ἅγιον, καθ' ὅσον ὁ Κύριος ἀνέδειξεν αὐτὰ εἰς «βασιλείαν, ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ» (Ἀποκ. 1,6) καὶ κατέστησεν αὐτὰ ἰσότιμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τοὺς τε κληρικούς καὶ τοὺς λαϊκούς. Δι' ὃ καὶ μετέχουσι πάντες τοῦ τρισσοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ τε ἀρχιερατικοῦ καὶ τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ, καὶ ζῶσιν ὡς χριστιανοὶ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, ὅστις εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι προσφέρουσιν ἐν ἔργοις θυσίας πνευ-

ματικὰς τῷ Θεῷ, παρέχουσι μάρτυριαν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς πίστεως καὶ ἐλπίδος πρὸς τὸν Χριστόν, διαγγέλλοντες τὴν βασιλείαν καὶ τὸ σωτήριον μήνυμα αὐτοῦ πανταχοῦ (Λουκ. 9,60.10,1-16) καὶ παρέχοντες τὴν καλὴν μαρτυρίαν μετ' αὐτοθυσίας (Ματθ. 10,17-42), καὶ γενικῶς μετέχουσι τῆς τε ἱεραποστολικῆς καὶ τῆς διδακτικῆς καὶ τῆς μυστηριακῆς καὶ τῆς λειτουργικῆς καὶ πάσης ἄλλης δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας. Καθ' ὅσον διὰ τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσιν καὶ «διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ συγγένειαν ναὸς Θεοῦ γεγονάμεν καὶ ἡμεῖς, καὶ υἱοὶ Θεοῦ λοιπὸν πεποιήμεθα»¹.

Ὁ ἐκ τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Χριστόν ἀποτελούμενος «ναὸς τοῦ Θεοῦ» ἔχει κεφαλὴν μὲν τὸν Χριστόν, προορισμὸν δέ, ὡς εἴπομεν, τὴν παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἣτις ἤρξατο ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ θὰ ὀλοκληρωθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, τῆς ἐπιγείου Ἐκκλησίας οὔσης ἀπαρχῆς καὶ βλαστήσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς καὶ διαρκοῦς κινήσεως πρὸς πλήρη ἐκδήλωσιν καὶ ἐπικράτησιν αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ παρουσία τῆς ἡδὴ βαθμηδὸν πραγματοποιουμένης ἐπὶ τῆς γῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ ἐν μυστηρίῳ. Διότι «τί ἐστὶν ἡ βασιλεία; ἡ παρουσία ἡ ἐμὴ», ἡ ἀπὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ ἀρξαμένη ἐπὶ τῆς γῆς· ὅθεν «βασιλείαν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, τὴν προτέραν καὶ τὴν ἐσχάτην, φησὶν· βασιλεία δὲ Θεοῦ, ὡς φησὶν Ὁριγένης, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστός»², ὁ «βασιλεὺς τῶν αἰώνων» (Α' Τιμ. 1,17), οὗτινος ἡ βασιλεία περιλαμβάνει τὸν νῦν καὶ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τὴν παροῦσαν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐσχατολογίαν. Ἐπομένως ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας του, εἰς ἣν εἰσηλθεν ὁ «ναὸς τοῦ Θεοῦ», καὶ θὰ συνεχισθῇ τελειουμένη βαθμηδόν, ἕως οὗ «ἔλθῃ τὸ τέλειον» (Α' Κορ. 13,10)

1. Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν I, 43, PG 26,100. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 46,3, PG 59, 261.

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 41,2 καὶ 10,2, PG 57, 447. 186. Ὁριγένους, Εἰς Ματθ. ἀποσπ. 38, BEΠ 14, 245.

καὶ ὀλοκληρωθῆ ἡ θεία οἰκονομία τῆς σωτηρίας τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», καὶ «εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ» (Α΄ Κορ. 15,24), ὅταν κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ ὁ Χριστὸς θὰ ἔχη ὀλοκληρώσει τὴν «οἰκονομίαν» καὶ «κατορθώσει τὴν βασιλείαν, λέγω δὴ τῶν πιστῶν τὴν σωτηρίαν, τὴν τῆς οἰκουμένης εἰρήνην καὶ τὴν τῶν κακῶν ἀναίρεσιν»¹, καὶ καταργήσει τὸν θάνατον καὶ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν καὶ τὰ πάντα ὑποτάξει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ (Α΄ Κορ. 15,24-26). Μέχρι τότε ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ», ἀξιωθεὶς τῆς θείας υἰοθεσίας καὶ σωτηρίας ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, ζῆ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡνωμένος ἐν τῷ ἐνὶ σώματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν κοινωνίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῶν θείων δωρεῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, ἥτις «ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις» τῶν πιστῶν «διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος» αὐτοῖς (Ρωμ. 5,5), καὶ τρεφόμενος πνευματικῶς διὰ τῶν ἁγίων μυστηρίων καὶ μάλιστα τοῦ τῇ θείας Εὐχαριστίας, ἔχων ἱεραποστολικὸν χαρακτῆρα καὶ προσπαθῶν ὅπως ὅλος ὁ κόσμος εἰσέλθῃ εἰς τὸν «λαὸν τοῦ Θεοῦ» καὶ ἐνσωματωθῆ εἰς τὸ «σῶμα τοῦ Χριστοῦ» καὶ μεταμορφωθῆ εἰς «ναὸν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ἀείποτε δὲ ἡνωμένος μετὰ τῆς «Ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς» (Ἐβρ. 12,23).

β'. «Κοινωνία πιστῶν». Ἐκ τῆς παραστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς «λαοῦ τοῦ Θεοῦ» μεταβαίνομεν εἰς τὴν παράστασιν αὐτῆς ὡς «κοινωνίας τῶν πιστῶν», κοινωνούντων μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετ' ἀλλήλων ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ἀμφοτέρων τῶν ἐννοιῶν τούτων συνκλινομένων στενότερα πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀλληλοσυμπληρουμένων. Ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ» συγκροτεῖ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐγκαθιδρυθεῖσαν «κοινωνίαν τῶν πιστῶν», κοινωνίαν πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, διάφορον πάσης ἄλλης ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ μάλιστα τοῦ Κράτους, κατὰ τε τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν αὐτῆς. Ἀλλὰ περισσότερο ἐνταῦθα ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ὀρατὴν ὄψιν αὐτῆς, τὴν συμπίπτουσαν πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν προσκυνηματικῇ πορείᾳ καὶ στρα-

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Α΄ Κορ. ὁμιλ. 39,5, PG 51, 338.

τεία διατελοῦν τμήμα αὐτῆς, τὸ περιλαμβανόν τὸ ὄργανωμένον εἰς κοινότητα τμήμα τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», εἰς τὸ ὁποῖον κυρίως ἀναφέρεται καὶ ὁ ἑλληνικὸς ὅρος («ἐκκλησία»)¹. Ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ὡς «κοινωνίας τῶν πιστῶν», πεπληρωμένης ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εὑρηται ἐν Πράξ. 2,42, ἐνθα εὐθὺς μετὰ τὸ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐσχηματίσθη ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων ἐκ τῶν πιστευσάντων εἰς τὸν Χριστὸν καὶ βαπτισθέντων, οἵτινες «ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ». Ὁμοίως καὶ ἐν Α' Ἰωάν. 1,3 καὶ 6-7: «ὅ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν· καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ... Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ (Ἰησοῦ Χριστοῦ) καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ἐν τῷ φωτὶ, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων». Ὑπὸ συγγενῆ δὲ ἔννοιαν ἀπαντᾶται ὁ ὅρος «κοινωνία» καὶ ἐν Γαλ. 2,9-10. Γενικῶς παρὰ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ εὑρηται ὑπὸ παρεμφερῆ ἔννοιαν ὁ ὅρος «κοινωνία» καὶ ἐτέρας 13 φορές, ὡς ἐν Α' Κορ. 1,9: «Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν», ἅτε «εἰς κοινωνίαν καλούμεθα τοῦ Μονογενοῦς», προστίθησιν ὁ ἐρμηνευτῆς Χρυσόστομος². Καὶ κατωτέρω 10,16: «... κοινωνία τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ». Πρβλ. καὶ Β' Κορ. 1,13 καὶ Ρωμ. 15,26. Ἔτι δὲ Φιλιπ. 2,1 ἐξ.: «κοινωνία Πνεύματος», καὶ Β' Κορ. 13,13: «ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου

1. Πρβλ. E. M é n a r d, L' Ecclésiologie hier et aujourd' hui, Bruges-Paris 1966, σ. 102: «Le terme «communion» pour designer l' église locale comme la grande église, à l' échelle du monde, est un des plus anciens et des plus techniques. Bien plus, un certain nombre de sondages historiques nous laissent déjà entrevoir que cette approche à la réalité de l' Eglise n' est pas une invention, mais une redécouverte d' une approche très ancienne et très commune, la plus ancienne même et la plus commune. La revision des principaux thèmes ecclésiologiques est actuellement en train de s' opérer selon cette nouvelle approche».

2. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 2,2, PG 61, 19. Πρβλ. καὶ εἰς Ψαλμ. 8,7, PG 55, 117, καὶ εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 1,4, PG 62, 15. 33, ὡς καὶ εἰς τὸ «εἶδον τὸν Κύριον», ὁμιλ. 1,1, PG 56, 97 ἐξ. κλπ.

Πνεύματος». Πρβλ. καὶ Β' Κορ. 8, 4. Φιλιπ. 1,5.3,10. Φιλήμ. 6. Ἑβρ. 13,16¹.

Ἐν τοῖς ἀγιογραφικοῖς τούτοις χωρίοις παρίσταται ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινότης καὶ κοινωνία τῶν χριστιανῶν μετὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς, τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ τῶν πιστῶν μετ' ἀλλήλων ἀμοιβαίως ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι. Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ῥητῶς τονίζει ἐνταῦθα, ὅτι ἔνθεν μὲν «κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ», τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ Χριστοῦ βεβαίως, ἔνθεν δὲ «κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων», ἥτις ἐν Πράξ. 2,42 ἐμφανίζεται ὡς κοινότης ζωῆς τῶν πρώτων χριστιανῶν. Γενικῶς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἡ «κοινωνία» ἀναφέρεται εἴτε εἰς τὴν μυστικὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τῶν χριστιανῶν, εἴτε εἰς τὴν ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ κοινωνίαν αὐτῶν μετὰ τοῦ Χριστοῦ, εἴτε εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα καὶ ὀργανωμένην κοινωνίαν αὐτῶν. Οὐ μόνον δὲ αἱ δύο πρῶται, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑφισταμένη κοινωνία ἐξαρτᾶται ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι, οὕτως ὥστε πρόκειται πρὸ πάντων περὶ θεανθρωπίνης κοινωνίας. Ἐπομένως ἡ Ἐκκλησία ὡς «κοινωνία πιστῶν» προέρχεται ἐκ τῶν ἄνω, ἥτοι ἐκ τῆς Ἀγίας Τριάδος, μὴ ἐξαρτωμένη ἐκ τῶν ἀνθρώπων,—οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς» (Γαλ. 1,1)—, μηδὲ περιοριζομένη ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Ἐνεκα τούτου οἱ χριστιανοὶ ἐκάστης τοπικῆς Ἐκκλησίας εὐρίσκονται ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τῶν χριστιανῶν πασῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ μετὰ τῶν ἐν πίστει προαπελθόντων ἐντεῦθεν χριστιανῶν πάντων τῶν αἰώνων καὶ νῦν μελῶν τῆς οὐρανόθεν Ἐκκλησίας καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων². Ἡ κοινωνία δὲ αὕτη

1. Πρβλ. καὶ J. H a m e r, L' Eglise est une communion, Paris 1962, σ. 174: «Le mot intervient 19 fois dans le Nouveau Testament, dont 14 fois dans la littérature paulinienne. Dans cette dernière, il a trois sens, estime Seesemann, suivant qu' il évoque 1. l' action de donner une part ou de contribuer (Mitteilbarkeit); 2. celle d' avoir part ou de participer (Anteilhaben); 3. la communauté (Gemeinschaft). (H. Seesemann, μν. ἔ. σ. 99)... Il s' agit d' un seul et même concept dont les virtualités ne sont utilisées chaque fois qu' en partie».

2. Κατὰ τὸν B. Ἐξ α ρ χ ο ν, «die Kirche ist als eine Gott- Engel-Menschen-

ἐκφράζεται, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐπὶ τὸ αἰσθητότερον ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ παρίσταται ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ὡς «σῶμα Χριστοῦ», ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνοῦνται καὶ ἐνσωματοῦνται τὰ μέλη διὰ τῆς ἐνοποιοῦ δυνάμεως καὶ χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν Αὐγουστῖνον ἡ κοινωνία αὕτη τῶν χριστιανῶν οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ Ἐκκλησία: «Ecclesiam in totius orbis communione consistere»¹. Ἔτεροι δὲ πατέρες ἠνθούουν κατὰ παρόμοιον τρόπον τὴν «κοινωνίαν τῶν ἁγίων» (communio sanctorum) ὡς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ². Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν, ἐφοδιασθεῖσα ἐκ μέρους τοῦ θεοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτῆς δι' ὄλων τῶν θείων δώρων καὶ ἀρμοδιοτήτων καὶ τοῦ ἱερατείου, ἐστηρίζετο κυρίως ἐπὶ τῆς κοινότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἐπὶ τῆς κοινότητος τῆς μυστηριακῆς ζωῆς καὶ ἐπὶ τῆς κοινότητος τῆς διοικήσεως ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον. Οὕτω διεμορφώθη ἡ ἐκκλησιολογικὴ πληρότης, ἥτις κατ' ἐξοχὴν ἐξεφράζετο εἰς τὴν εὐχαριστιακὴν σύναξιν καὶ κοινωνίαν, ἡ ὁποία ἐφ' ἐξῆς προσέλαβε καὶ ἐκκλησιολογικὸν χαρακτῆρα, ταυτισθεῖσα σχεδὸν ὑπὸ τινων πρὸς τὴν «Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ», καίτοι δὲν ἐξαντλεῖ βεβαίως ὅλον τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος

Gemeinschaft zu betrachten... Diese Gemeinschaft Kirche ist ihrem Wesen nach sichtbar und unsichtbar: unsichtbar ist sie in Bezug auf Gott, Engel und verstorbene Mitglieder der Gemeinschaft, wie auch in Bezug auf die geistige Wesenheit — also auf die Seelen — ihrer auf Erden jeweils lebenden Mitglieder. Sichtbar ist die Gemeinschaft Kirche in Bezug auf die leibliche Wesenheit der jeweils auf Erden lebenden Mitglieder». (Christliche Einheit und Einigung der Christen vom Standpunkt der Orthodoxen Kirche aus, ἐν «Θεολογία» 35 (1964) 27).

1. Αὐγουστίνου, De unit. Eccl. contra Donat. 20, 56, PL 43, 434. Πρβλ. καὶ Contra Crescon. III, 35, 39, PL 43, 517.

2. Πρβλ. Nicetae (Remesiani), Explanatio symboli, PL 52, 871: «Ecclesia qui aliud, quam sanctorum omnium congregatio? Ab exordio enim saeculi, sive patriarchae, sive Abraham, Isaac et Jacob, sive prophetae, sive apostoli, sive martyres, sive caeteri iusti qui fuerunt, qui sunt, qui erunt, una Ecclesia sunt, quia una fide et conversatione sanctificati, uno spiritu signati, unum corpus effecti sunt; cuius corporis caput Christus, sicut perhibetur et scriptum est (Col. 1,18). Ad huc amplius dico. Etiam angeli, etiam virtutes et potestates superme in hac una confederantur Ecclesia; Apostolo nos docente, quia in Christo reconciliata sint omnia non solum quae in terra sunt, verum et quae in coelo (Col. 1,20). Ergo in hac una Ecclesia crede te communionem consecuturum esse sanctorum».

τῆς ἐννοίας ταύτης. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καθόλου κοινωνίᾳ τῶν πιστῶν ὑφ' ὅλας τὰς μορφὰς αὐτῆς εἶναι παρῶν ὁ Χριστός· «οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ματθ. 18,20), ἄρα ἐκεῖ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστός. Ὡστε πᾶσα ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ σύναξις τῶν πιστῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι κοινωνία τῶν πιστῶν παριστῶσα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο πολλῶ μᾶλλον ἰσχύει, ὅταν ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν προσλαμβάνῃ τὴν μορφήν μονίμου καὶ ὀργανωμένης χριστιανικῆς κοινότητος, μετὰ χαρακτῆρος μυστικοῦ ἅμα καὶ ὁρατοῦ, οἷα φέρ' εἰπεῖν ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότης ἡ ἐκκλησία ἐν Ἱεροσολύμοις, εἶτα δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ, Ἐφέσῳ, Θεσσαλονίκῃ, Κορίνθῳ κ.ο.κ. Πρόκειται περὶ τῆς «Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ», τῆς τελευταίας λέξεως (Θεοῦ ἢ Χριστοῦ) ἀκολουθούσης πάντοτε, ἐμφανῶς ἢ ἀφανῶς, ἢ ὀπωσδήποτε ὑπονοουμένης, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐκλέγει καὶ καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ μέλη της καὶ εἰς αὐτὸν ἀνήκει αὕτη, ἐν αὐτῇ δὲ ἐξεπληρώθησαν αἱ παλαιδιαθητικαὶ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ. Ὅθεν ἡ ἀληθὴς φύσις τῆς Ἐκκλησίας προέρχεται καὶ χαρακτηρίζεται οὐχὶ ἐκ τῶν μελῶν της, ἀλλ' ἐκ τῆς Κεφαλῆς αὐτῆς, τῆς ἐξ ἀγάπης καλοῦσης αὐτὴν εἰς συγκρότησιν καὶ ὑπαρξιν. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην δέον νὰ νοῆται καὶ ἡ «κατ' οἶκον ἐκκλησία», ὡς καὶ πᾶσα τοπικὴ ἐκκλησία, ὡς καὶ ἡ «καθολικὴ ἐκκλησία», διότι, ὡς ἐλέχθη, πανταχοῦ ὅπου εἶναι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ εἶναι καὶ οὗτος ἐν μέσῳ αὐτῶν, οὕτω δὲ ἀποτελοῦσιν ἐκκλησίαν καὶ κοινωνίαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ὡς κεφαλῆς καὶ μετ' ἀλλήλων ἢ ἀποτελοῦσι κοινωνίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἀληθὴς ἐκκλησιαστὴς, ὁ διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων των καλῶν καὶ ἐκλέγων ἐλευθέρως τὰ μέλη καὶ ἐκκλησιάζων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θείας ἀγάπης. Τῷ ὄντι ὁ Θεός, θέλων «πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι» (Α' Τιμ. 2,4), καλεῖ αὐτοὺς ἐξ ἀγάπης «εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Α' Κορ. 1,9), εἰς κοινωνίαν

πίστεως καὶ ἀγάπης, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀνταποκρίνονται διὰ τῆς πίστεως, συγκροτοῦντες κοινωνίαν πιστῶν καὶ ἀγίων. Ὡστε προϋπόθεσις καὶ βᾶσις τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὴν θείαν κλῆσιν, εἶναι ἡ πίστις τῶν καλουμένων, ἐντεῦθεν δὲ ἡ Ἐκκλησία οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ κοινωνία πιστευόντων. Ἡ Ἐκκλησία συγκροτεῖται ἐκ πιστευόντων ἀνθρώπων, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη αὕτη, καθὼς ἄνευ μελῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη τὸ σῶμα ἢ ὁ λαὸς ἄνευ ἀνθρώπων. Μὴ πιστεύουσα κοινωνία ἀνθρώπων, δὲν εἶναι βεβαίως Ἐκκλησία, ἥτις ἐδράζεται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς πίστεως, τῆς ἐγγιγνομένης ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πιστῶν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δι' ὃ ἔκπαλαι ἡ Ἐκκλησία σύνοιδεν ἑαυτὴν πρὸ πάντων ὡς θεανθρωπίνην κοινωνίαν πίστεως, ὡς πιστεύουσαν ὀλότητα, καὶ διὰ τοῦτο «ταύτην τὴν πίστιν ἡ Ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρμένη, ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς ἓνα οἶκον οἰκοῦσα, καὶ ὁμοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσαν καρδίαν, καὶ συμφώνως ταῦτα κηρύσσει καὶ διδάσκει καὶ παραδίδωσιν, ὡς ἓν στόμα κεκτημένη»¹.

Ἡ κοινωνία λοιπὸν αὕτη τῶν πιστευόντων περιλαμβάνει τὸν μεσσιανικὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁμολογοῦντα τὴν αὐτὴν ὀρθόδοξον πίστιν, μετέχοντα τῶν αὐτῶν ἀγίων μυστηρίων καὶ διατελοῦντα ὑπὸ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων κατεστημένην καὶ ἐξ αὐτῶν κατ' ἀδιάκοπον διαδοχὴν προερχομένην κανονικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, ἄρα δὲ ἀποτελοῦντα πνευματικὴν κοινωνίαν, ἱεραρχικῶς ὀργανωμένην καὶ ἀσκοῦσαν ἐπὶ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν θείας προελεύσεως. Ὡστε ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ κοινωνία πάντων τῶν σεσωσμένων καὶ ἡνωμένων μετὰ τοῦ Χριστοῦ πιστῶν, ἢ ἄλλως εἶναι ὁ ὅλος πνευματικὸς Χριστὸς, δῆλα δὲ ὁ Χριστὸς μετὰ τῆς Ἐκκλησίας του. Πράγματι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡνωμένος μυστικῶς μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μεθ' ὅλων τῶν μελῶν τῆς ἐπιγείου καὶ τῆς οὐρανίου Ἐκκλησίας εἰς ἓν σῶμα, τὸ ζῶν ἄρτιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ, οὗτινος τὰ μέλη εἶναι «οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 2,10) καὶ ζῶσι τὴν καινὴν ἐν Χριστῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι

1. Εἰρηναίου, Ἐλεγχοι... I, 10, 2, PG 7, 552.

ζωὴν τῆς ἀληθείας, τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ οἶονεὶ «οἰκογένειάν» τινὰ τοῦ Θεοῦ κατ' υἰοθεσίαν¹ καὶ «ἀδελφότητα» πνευματικὴν², κοινωνίαν τῶν σεσωσμένων ἀδελφῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἀπόρροιαν τῆς ἐν Χριστῶ ἀπολυτρώσεως τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ» καὶ κρατυνομένην διὰ τῆς χάριτος, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, φέρουσιν δὲ καὶ κοινωνιολογικὸν χαρακτῆρα, ἀνταποκρινόμενοι πρὸς τὴν θεολογικὴν ἀντίληψιν καὶ ὑφήν τῆς Ἐκκλησίας³. Ἄλλ' ἡ «οἰκογένεια» καὶ «ἀδελφότης» καὶ ἀγία «κοινωνία» καὶ ζωὴ αὕτη τῶν ἠνωμένων μετὰ τοῦ Χριστοῦ πιστῶν, οὔσα κοινωνία ἐσωτερικὴ τε καὶ ἐξωτερικὴ, ἦτοι ἡ Ἐκκλησία, ἀποκλειστικῶς χριστολογικῶς καὶ πνευματολογικῶς νοουμένη καὶ οὐχὶ ἐν τῇ συνήθει κοινωνιολογικῇ ἐννοίᾳ, «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» καὶ τοῦ «αἰῶνος τούτου», ἀλλ' ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ παρόντος ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν μέλλοντα («κόσμον» καὶ «αἰῶνα»), ἔχουσα καὶ ἐσχατολογικὴν διάστασιν⁴. «Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους· θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον» (Ρωμ. 5,7). Διὰ τοῦτο ἡ ἐντεῦθεν ἀρχομένη κοινωνία τῶν πιστῶν μετὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ θὰ ὀλοκληρωθῇ καὶ θὰ καταστῇ πλήρης καὶ ἄμεσος ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅτε «ὀψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἔστιν» (Α' Ἰωάν. 3,2). Τότε θὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ Ἐκκλησία ἐν ὅλῃ τῇ πληρότητι αὐτῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ «ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ» (Ἑβρ. 4,9) μέχρι τῆς «καταπαύσεως», ἐν μέσῳ

1. Πρβλ. καὶ Κ α τ ά ν η ς Κ α σ σ ι α ν ο ῦ (Besobrasow), The Family of God, ἐν «The Ecumenical Review» 9 (1957) 129-142.

2. Μ. Β α σ ι λ ε ῖ ο υ, Ἐπιστολὴ 133, PG 32, 569.

3. Πρβλ. καὶ J. Z e i l l e r, La conception de l' Eglise aux quatre premiers siècles, ἐν Rev. Hist. Eccl. 29 (1933) 572: «Au début... l' Eglise apparaît essentiellement... comme la société des amis du Christ, c' est-à-dire de ceux qui l' aiment et en sont aimés et qui, pour l' amour de lui, s' aiment entre eux. L' Eglise est essentiellement une fraternité et une charité».

4. Σχετικῶς ὁ G. F l o r o v s k y ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι «es handelt sich nicht um eine menschliche Gesellschaft, sondern vielmehr um eine «göttliche Gesellschaft», nicht um eine säkulare Gemeinschaft, die immer noch «von dieser Welt» sein würde, immer noch vergleichbar mit anderen menschlichen Gruppen, sondern eine heilige Gemeinschaft, die ihrem Wesen nach «nicht von dieser Welt» ist, ja nicht einmal «diesem Aeon», sondern dem «kommenden Aeon» angehört». (Die Kirche in Gottes Heilsplan, ἐθ' ἀν. σ. 48).

«ὄνειδισμῶν τε καὶ θλίψεων», ὅτε θὰ ἔχη «κρείττονα ὑπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν» καὶ «μισθαποδοσίαν μεγάλην» (Ἐβρ. 10,32 ἐξ. 12,4 ἐξ.), τῆς Ἐκκλησίας συνδεοῦσης οὕτω τὴν παροῦσαν πραγματικότητα μετὰ τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλπίδος.

γ'. «Σ ῶ μ α Χ ρ ι σ τ ο ὕ». Ἄλλ' ἡ θεανθρωπίνη αὕτη κοινωνία τῶν πιστῶν μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετ' ἀλλήλων χαρακτηρίζεται καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ «σῶμα τοῦ Χριστοῦ», καθ' ὅσον τὰ μέλη αὐτῆς, τὰ μέλη τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ἦτοι ἡμεῖς οἱ χριστιανοί, «ἐν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη» (Ρωμ. 12,5). Τὸ χωρίον τοῦτο δέον νὰ παραβληθῇ καὶ πρὸς τὸ ὅμοιον Α' Κορ. 12,13: «καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν». Τοιοῦτοτρόπως μεταβαίνομεν εἰς τὴν θεώρησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς «σώματος τοῦ Χριστοῦ», τῆς ἐννοίας ταύτης οὔσης βεβαίως πρωταρχικῆς καὶ θεμελιώδους, νοουμένης δὲ πάντοτε ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Χαλκηδονίου δόγματος περὶ τοῦ Θεανθρώπου ὡς τελείου ἐν θεότητι καὶ τελείου ἐν ἀνθρωπότητι.

Ἡ τὸ κέντρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας ἀποτελοῦσα ἐννοια αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ὡς «σώματος τοῦ Χριστοῦ», εἰς ἣν ἄγουσι καὶ κορυφῶνται αἱ δύο προηγηθεῖσαι ἐννοιαὶ αὐτῆς ὡς «λαοῦ τοῦ Θεοῦ» καὶ «κοινωνίας τῶν πιστῶν»¹, στηρίζεται ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου, πιστεῦεται δὲ ἐκπαλαι ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων, καθὼς ἡρμηνεύθη καὶ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῆς Πατερικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς Θεολογίας. Εἶναι, λοιπόν, ἡ ἀγιογραφικῶς καὶ παραδοσιακῶς περισσότερον μαρτυρουμένη ἐννοια καὶ παράστασις τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ περισσότερον ἐκφράζουσα τὴν μυστηριώδη καὶ ἀπρόσιτον οὐσίαν αὐτῆς, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἐκ τῶν ἑτεροδόξων ἀποδέχεται αὐτὴν «ἡ πλειονότης τῶν μεταπολεμικῶν θεολόγων»².

1. Ἰδίως «ἡ Ἐκκλησία εἶναι «λαὸς Θεοῦ» ὡς «σῶμα Χριστοῦ», ὡς ὑπὸ πολλῶν παρατηρήθη. Βλέπ. καὶ W. Beinert, μν. ἔ. σ. 351, ὑπόσημ. 145.

2. U. Valeske, μν. ἔ. I, 28. Περὶ δὲ τῆς προελεύσεως αὐτῆς βλέπ. J. Reuss, Die Kirche als «Leib Christi» und die Herkunft dieser Vorstellung bei dem Ap. Paulus, ἐν «Bibl. Zeitschrift» N.F. 2 (1958) 103-127.

Ὡς προείπομεν, ὁ μέγιστος καὶ ἀπαράμιλλος ἐκκλησιολόγος ἀπόστολος Παῦλος ὁμιλεῖ ῥητῶς περὶ τοῦ «σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία», καὶ «αὐτὸς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας» (Κολ. 1,24 καὶ 18). Διὰ τῆς Παυλείου ταύτης εἰκόνας παρίσταται ἡ Ἐκκλησία ὡς τις πνευματικὴ καὶ ὑπερφυῆς κοινωνία θεανθρωπίνη, περιλαμβάνουσα τὸν «λαὸν τοῦ Θεοῦ» τὸν ἅγιον, τὸν συναποτελοῦντα μετὰ τῶν ἀγγέλων τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ σῶματι τελεσιουργεῖται ἡ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ χορηγεῖται ἡ χάρις καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ θεία ζωὴ τῆς Κεφαλῆς εἰς πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος. Τοιοῦτοτρόπως πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἐνοῦνται μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετ' ἀλλήλων εἰς «ἐν σῶμα ἐν Χριστῷ, τὸ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη», καὶ εἶναι «εἷς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Ρωμ. 12,5. Α' Κορ. 10,17), καὶ ζῶσιν ἐν αὐτῷ, ὁ δὲ Χριστὸς ζῆ ἐν αὐτοῖς, ἄνευ βεβαίως συγχύσεως καὶ συμφύσεως ἢ ἐξαφανίσεώς τινος ἐξ αὐτῶν, τῆς ἐνώσεως ταύτης πραγματοποιουμένης διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ τὸν Νικόλαον Καβάσιλαν, οἱ πιστοί, ἐνούμενοι διὰ τοῦ βαπτίσματος μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ζῶντες ἐν αὐτῷ, γίνονται «σύσσωμοι» καὶ «σύζωοι» Χριστοῦ καὶ «υἱοὶ Θεοῦ», ὥστε «τὴν φύσιν αὐτῶν Θεοῦ τιμῆ τιμηθῆναι... ὡς ὁμότιμον καὶ ὁμόθεον τῇ θείᾳ φύσει γεγονέναι»¹, οὕτω δὲ βιοῦται ὑπ' αὐτῶν ἀπὸ τοῦδε ἡ «καινὴ κτίσις» (Γαλ. 4,15. Β' Κορ. 5,17) ὡς ἤδη παροῦσα ἐν Χριστῷ². Ἐντεῦθεν ἡ Ἐκκλησία νοεῖται προσέτι ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ὡς ζωὴ καινὴ ἐν Χριστῷ καὶ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς ἐνότης χαρισματικῆς ζωῆς, καθ' ὅσον αὕτη εἶναι ὑπερφυσικὸς ὄργανισμὸς ζῶν, ἐνιαῖος, ὅλος, εἶναι «σῶμα Χριστοῦ», ἐκ τῆς θείας Κεφαλῆς τοῦ ὁποίου διαχέεται ἡ καινὴ πνευματικὴ ζωὴ εἰς πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος διὰ τῆς ἐνεργείας

1. Νικόλαου Καβάσιλα, Ἑρμηνεῖα τῆς θείας Λειτουργίας 1, PG 150, 505.

2. Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 2,65, PG 26, 285. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπίστευεν, ὅτι «ἡ πρώτη δημιουργία ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς, τὸ δὲ σῶμα ἦτο ἄνευ νοήματος λόγῳ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστὸς, ἐξαλείψας τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον, ἐδημιούργησεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ δι' αὐτῆς τὴν «καινὴν κτίσιν». (Κ. Καρακόλη, Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἐν: «Γρηγ. Παλαμᾶς» 48 (1965) 366).

τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐνουμένης τῆς στρατευομένης ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῆς θριαμβευούσης ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίας ἐν ζώσῃ ἐνότητι καὶ κοινότητι ζωῆς καὶ ὀργανικῇ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ ἀναστάντος δεδοξασμένου Κυρίου, ὡς Κεφαλῆς τῆς «καινῆς κτίσεως», ἣτις εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Οὕτως αὕτη, ὡς «σῶμα Χριστοῦ», ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι συσσεσωματωμένος ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ», ὃν «ὁ Θεὸς ἐπεσκέφατο λαβεῖν ἐξ ἔθνων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Πράξ. 15,14), ζῆ τὴν καινὴν ἐν Χριστῷ ζώην, ταυτιζομένην πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι δὴ ἡ Ἐκκλησία ἐν θεανθρώπινον σῶμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνοῦται ἀπορρήτως ὁ Θεὸς μετὰ τῶν λογικῶν ὄντων «ἀσυγχύτως», «ἀτρέπτως» καὶ «ἀχωρίστως», κατὰ τὸ Χαλκηδόνιον δόγμα, καὶ οὕτω λαμβάνει χώραν μυστηριώδης τις περιχώρησις τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτοῖς καὶ τούτων ἐν τῷ Θεῷ ἢ ἀλληλενοίκησις τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς μέλεσιν αὐτῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Χριστῷ, καθ' ὅσον «ὡς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτὸν ἔχομεν ἐν ἡμῖν»¹ καὶ κεφαλὴν τοῦ κοινοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Εὐδηλον, ἄρα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι «σῶμα πνευματικόν» (Α' Κορ. 15,44), καθ' ὅσον ὁ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνούμενος τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὕτω «κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεῦμά ἐστιν» (Α' Κορ. 6, 17), εἶναι «πνευματικὸν σῶμα, τὸ διάφορον τῆς συνόδου γένος... ἅγιον σῶμα· τὸ δὲ σῶμα τοῦτο τὸ πνευματικόν, τοῦτ' ἐστὶν ἡ ἅγια Ἐκκλησία» ἐπομένως «σῶμα ἀλληγορεῖται ἡ Ἐκκλησία Κυρίου, ὁ πνευματικὸς καὶ ἅγιος χορὸς»².

Ἀκριβῶς δὲ ἐν τῇ ἐνώσει τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Πλάστου μετὰ τῶν λογικῶν πλασμάτων του, ἢ ἄλλως ἐν τῇ ἐνώσει τῶν χριστιανῶν μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς ἐν σῶμα, διὰ δὲ τοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, ἐγκιεται ὁ χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας ὡς μυστηρίου. Ἡ τοιαύτη ἐνωσις εἶναι πνευματικῆς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι μυστηριώδης καὶ ὑπὲρ λόγον, χαρακτηριζομένη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὡς «μυστήριον μέγα, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκ-

1. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 20,4, PG 62, 139.

2. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωμ. 7,14, PG 9, 521. BEII. 8, 287/8. Gr. chr. Schr., Clemens Alexandrinus, τ. 3, 62.

κλησίαν» ἀναφερόμενον (Ἐφ. 5,32)¹ καὶ μόνον διὰ τῆς πίστεως προσοικειούμενον ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καθόλου δὲ ἡ Ἐκκλησία παρουσιάζεται ὡς τις μυστηριώδης, ὑπερφυσική, θεία πραγματικότητα, ἀνήκουσα εἰς τὴν σφαῖραν τῆς πίστεως· «τὰ γὰρ ὑπερβαίνοντα λογισμὸν πίστεως δεῖται μόνης»².

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ, ἐμψυχουμένου καὶ ζωοποιουμένου ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐκφράζεται πληρέστερόν πως ἢ καθ' ἑαυτὴν ἀπρόσιτος καὶ ἀπερινόητος καὶ ἀνεκφραστος θεανθρωπίνη φύσις τῆς Ἐκκλησίας, ἀνάγκη διὰ βραχέων νὰ ἐκτεθῆ ἐνταῦθα ἡ σχετικὴ διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἥτις, νοουμένη καὶ ἐρμηνευομένη ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Πατερικῆς Παραδόσεως, δέον ν' ἀποτελέσῃ τὴν βᾶσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας.

Τὴν ἀνωτέρω εἰκόνα καὶ παράστασιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ χρησιμοποιεῖ μόνον ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς ἐπιστολάς του πρὸς Ῥωμαίους, Α' Κορινθίους, Ἐφεσίους καὶ Κολοσσαεῖς, καὶ μάλιστα εἰς τὰς δύο τελευταίας. Εἰς οὐδὲν δὲ ἕτερον βιβλίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς εὑρηται ἡ εἰκὼν αὕτη. Εἰδικώτερον ἡ Παύλειος αὕτη διδασκαλία περιλαμβάνεται εἰς τὰ χωρία Ῥωμ. 12,4-8. Α' Κορ. 6,15-20. 10,16-17 καὶ 12,4-31. Ἐφεσ. 1,20-23. 2, 11-22. 4,1-16 καὶ 5,22-32. Κολ. 1,13-27 καὶ 2,15-19. Εἰς τὰ ἀνωτέρω ὁμοῦς κύρια χωρία προστεθήτωσαν καὶ τὰ ἐπόμενα συμπληρωματικά: Ῥωμ. 5,12-21. 6,1-7. Α' Κορ. 11,3-4. 15, 20-23. Γαλ. 3,27-29. Ἐφεσ. 1,3-14. 16-19. Κολ. 3,9-17³. Κυρίως

1. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ἐρμηνεύων τοῦτο, παρατηρεῖ, ὅτι «τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων γινόμενον, ὅταν δὲ ἴδω εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸ συμβαῖνον, τότε ἐκπλήττομαι, τότε θαυμάζω», καθὼς καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, «ἰδὼν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ἐγένετο καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, μάλιστα ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασεν». (Ἐγκώμιον εἰς Μάξιμον 3, PG 51, 230). Γενικώτερον βλέπ. καὶ O. S e m m e l r o t h, Die Kirche als Ursakrament, Frankfurt 1953. H. R a h n e r, Symbole der Kirche. Die Ekklesiologie der Väter, Salzburg 1964, ὅστις μάλιστα διαπιστοῖ, ὅτι ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐποχῇ «sowohl in der Theologie als auch in der unmittelbaren Verkündigung das Mysterium der Kirche so herzergreifend verstanden wird wie in den Urtagen der Kirche» (σ. 9). Πρβλ. καὶ W. B e i n e r t, μν. ξ. σ. 352 ἔξ.

2. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 4,1, PG 61, 31.

3. Βλέπ. ἐρμηνείαν αὐτῶν ἐν T. h. S o i r o n, Die Kirche als der Leib Christi nach der Lehre des hl. Paulus exegetisch, systematisch und in der theologischen wie

εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία ὁ ἀπόστολος Παῦλος διδάσκει τρία τινά: α) ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἓν ὀργανικὸν σῶμα, τ.έ. τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα· β) ὅτι κεφαλὴ αὐτοῦ εἶναι ὁ Χριστός, μέλη δὲ οἱ χριστιανοί· καὶ γ) ὅτι ὁ Χριστὸς καὶ οἱ χριστιανοὶ ὁμοῦ συναποτελοῦσιν ἓν ἐνιαῖον σῶμα, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἀναπτύσσεται καὶ «αὐξοῖ τὴν αὐξήσιν τοῦ Θεοῦ».

Καὶ πρῶτον, διὰ τὴν καταπολεμήσῃ ὁ Ἀπόστολος τὴν διαίρεσιν τῶν χριστιανῶν τῆς Κορίνθου καὶ τὴν παρακινήσῃ αὐτοὺς εἰς ἐνότητα, προέβαλε τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μετὰ τῶν διαφόρων μελῶν καὶ ὀργάνων αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας διδάσκει, ὅτι πάντες οἱ χριστιανοὶ ὁμοῦ συναποτελοῦσιν ἓνα ζῶντα ὀργανισμὸν, δῆλα δὴ τὸ ἓν σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐν τῇ Α' Κορ. 12,12 κ. ἐξ. μεταξὺ ἄλλων γράφει: «Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστὶ καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνός, πολλά ὄντα ἓν ἐστὶ σῶμα, οὕτως καὶ ὁ Χριστός· καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν... ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους...» Καὶ ἐν κεφ. 10,17 γράφει: «ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνός ἄρτου μετέχομεν». Ὁμοίως ἐν Ρωμ. 12,5 γράφει: «οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ». Καὶ ἐν Ἐφεσ. 4,4 γράφει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι «ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα». Τέλος καὶ ἐν Κολοσ. 1,24 προστίθησιν: «ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία». Ἐνταῦθα ἐξαίρομεν ἐν πρώτοις τὴν μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματός του πιστῶν καὶ τούτων μετ' ἀλλήλων ὑφισταμένην ἐσωτερικὴν ἐνότητα, ἣν πραγματοποιεῖ καὶ διακρατεῖ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἣτις στηρίζεται μὲν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐκφράζεται δὲ διὰ τῆς θείας εὐχαριστίας, τῆς ἀποτελοῦσης οἶονεὶ αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀνωτέρω καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ ἐκκλησιολογικῶν χωρίων τῶν εἰρημένων τεσσάρων Παυ-

praktischen Bedeutung dargestellt, Düsseldorf 1951, σ. 53-171, ὡς καὶ γενικώτερον ἐν W. Goossens, L' Eglise corps du Christ, Paris 1949. Πρβλ. καὶ Ἰω. Καμίρη, Σῶμα Χριστοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, ἐν «Ἐκκλησία» 39 (1962) 334-337, 364-367.

λείων ἐπιστολῶν διαπιστοῦται, ὅτι ἐν μὲν ταῖς πρὸς Κορινθίους καὶ Ῥωμαίους κυρίως οἱ πιστοὶ φέρονται συναποτελοῦντες ἐν σῶμα, ἐν δὲ ταῖς πρὸς Ἐφεσίους καὶ Κολοσσαεῖς διδάσκεται σαφῶς, ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἰδιαιτάτα δὲ ἡ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴ περιέχει τὴν πληρεστέραν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου περὶ Ἐκκλησίας, ἣτις σχεδὸν ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα αὐτῆς.

Δεύτερον, ὁ ἀπόστολος Παῦλος διδάσκει, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἐπαναλαμβανομένης πεντάκις τῆς διδασκαλίας ταύτης, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς Ἐφεσίους καὶ πρὸς Κολοσσαεῖς. Οὕτω πρὸς Ἐφεσ. 1,22-23 γράφει: «πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου». Καὶ ἐν 4,15-16: «αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστὸς, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὐξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται». Καὶ ἐν 5,23: «ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος». Ὁμοίως καὶ πρὸς Κολ. 1,18 γράφει, ὅτι ὁ Χριστὸς «αὐτὸς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς Ἐκκλησίας». Καὶ ἐν 2,18-19 προστίθῃσιν: «Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβεύετω... οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον αὖξει τὴν αὐξησιν τοῦ Θεοῦ». Ἐνταῦθα σαφῶς διδάσκεται, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ σωτὴρ αὐτοῦ, ὅτι ὡς ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ δεύτερος Ἀδάμ, εἶναι ἡ κεφαλὴ συμπάσης τῆς ὑπ' αὐτοῦ λελυτρωμένης ἀνθρωπότητος, αὐτὸς δὲ χορηγεῖ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δύναμιν πρὸς αὐξησιν εἰς τὸ ὅλον σῶμα καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον μέλη αὐτοῦ, ἔτι δὲ ὡς κεφαλὴ ὁ Χριστὸς εἶναι καὶ ὁ μοναδικὸς κυβερνήτης τῆς Ἐκκλησίας του, διατελούσης ἐν ἀπολύτῳ ἐξαρτήσει ἐκ τῆς ὑπερεχούσης θείας Κεφαλῆς. Γενικῶς ἐξαίρεται, ὅτι ὁ Χριστὸς ὡς ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὡς τὸ

σῶμα αὐτοῦ ἀποτελοῦσι μίαν πνευματικὴν ἐνότητα, ἓνα ἐνιαῖον, ζῶντα, θεανθρώπινον ὄργανισμὸν.

Τρίτον, διδάσκει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ὁμοῦ μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦσιν ἓν ἐνιαῖον σῶμα, διαρκῶς ἐξελισσόμενον καὶ αὐξανόμενον «τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ». Οὕτω γράφει ἐν Α΄ Κορ. 12,12, ὡς εἶδομεν: «Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστὶ καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνός, πολλὰ ὄντα, ἓν ἐστὶ σῶμα, οὕτω καὶ ὁ Χριστός». Τὸν λόγον τῆς ἐνότητος ταύτης παρέχει ἐν τῷ στίχῳ 13: «καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν». Καὶ ἐν Α΄ Κορ. 6,17: «ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι», γινόμενος οὕτως ἓν μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Τέλος καὶ πρὸς Ἐφεσ. 4,11-16 γράφει: «Αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ... ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἐκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ». Τοιοῦτοτρόπως ἐπιτυγχάνεται ἡ οἰκοδομὴ καὶ αὐξήσις καὶ τελείωσις καὶ συνόλου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν συγκροτούντων αὐτὸ ἐπὶ μέρους μελῶν αὐτοῦ.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω χωρίων, ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ περιέχεται καὶ ἐν τῇ συχνάκις ὑπὸ τοῦ Παύλου χρησιμοποιουμένη φράσει «ἐν Χριστῷ», καθ' ὅσον «ἐν Χριστῷ» εἶναι σημαίνει εἶναι ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία¹. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἀπαντᾷ

1. Πρβλ. καὶ A. Nygren, *Christus und seine Kirche*, Göttingen 1956, σ. 60: «Das «ἐν Χριστῷ» offenbar steht in engstem Zusammenhang mit dem paulinischen Gedanken der Kirche als «Leib Christi», als «σῶμα Χριστοῦ». «In Christus» sein ist

πολλαχοῦ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἢ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ κατ' ἔννοιαν, εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ λέξιν¹.

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῆς ἐν τοῖς ἀνωτέρω Παυλείοις χωρίοις περιεχομένης ἀγιογραφικῆς διδασκαλίας, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸ «σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία», —τὴν ὁποῖαν διδασκαλίαν ἐπανελάβον ἀναπτύξαντες οἱ ἅγιοι Πατέρες², ἀρχῆς γενομένης ἤδη ἀπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κλήμεντος Ῥώμης φερομένης Β' ἐπιστολῆς πρὸς Κορινθίους 14,2, καθ' ὃν «Ἐκκλησία ζῶσα, σῶμά ἐστι Χριστοῦ», ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς προηγούμενοις³, εἶτα δέ, ὡς ἐν παραδείγματι, καὶ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, καθ' ὃν «ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, σῶμά ἐστι τοῦ Χριστοῦ»⁴,— ἡ Ἐκκλησία ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ὡς θεανθρώπινος ὀργανισμὸς καὶ ζῶν σῶμα, τὸ ἐν καὶ ἐνιαῖον καὶ μοναδικὸν μυστικὸν «σῶμα τοῦ Χριστοῦ» (Ῥωμ. 12,4 ἐξ. Α' Κορ. 12, 12 ἐξ. Κολ. 1,1825), ἀποτελούμενον ἐξ ἀναριθμητῶν μελῶν, συνηνωμένων ἐν αὐτῷ ὀργανικῶς καὶ ἀδιασπᾶστως μετὰ τε τῆς Κεφαλῆς καὶ μετ' ἀλλήλων, συνάμα δὲ εἶναι καὶ τὸ «πλήρωμα» αὐτοῦ, καθ' ὅσον «πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ ἢ Ἐκκλησία» (Ἐφ. 1,23)⁵. Ἡ Ἐκκλησία δῆλα δὴ εἶναι τὸ ἀπαραί-

dasselbe wie ein Glied im «Leibe Christi», wie eine Rebe am Weinstock Christus sein; es bedeutet Anteil an ihm haben, wie das Glied am Leib Anteil hat und ein Teil des Leibes ist und wie die Rebe Anteil am Weinstock hat und ein Teil desselben ist... «In Christus» sein ist dasselbe wie im «σῶμα Χριστοῦ» sein, und dieser ist identisch mit der Kirche Christi». Γενικῶς περὶ τῆς φράσεως ταύτης βλέπ. A. D e i s s m a n n, Die neuest. Formel «In Christo Jesu», Marburg 1892. N. N e u g e b a u e r, In Christus, ἐν Χριστῷ. Eine Untersuchung zum paulinischen Glaubensverständnis, Berlin 1961. E. M e r s c h, Corps mystique I, 125-142.

1. Πρβλ. καὶ A. N y g r e n, αὐτόθι, σ. 62: «Dass die Kirche der Leib Christi ist, ist einstimmige neutestamentliche Anschauung. Wenn uns auch das Wort nicht überall begegnet, so ist die damit bezeichnete Sache doch überall gegenwärtig...»

2. Βλέπ. S. T r o m p, Corpus Christi... 1946², I,87 ἐξ.

3. Πρβλ. καὶ Ἐρμᾶ, Ποιμὴν, Ὁρασις I, 16.3.4. IV, 1,3. Παραβ. IX, 1 καὶ 18. Ἰγνατίου, Σμυρν. 1,2.

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Περὶ Ἱερωσύνης 4,2, PG 48,665.

5. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 3,2, PG 62,26. Γενικῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος ὁμιλεῖ ὁ ἱερὸς οὗτος Πατὴρ ἰδίως ἐν ταῖς ἐρμηνείαις του: Εἰς Ἐφεσ. PG 62,25 ἐξ., 76 ἐξ. Εἰς Α' Κορ. PG 61,145 ἐξ., 199 ἐξ., 249 ἐξ. Εἰς Κολοσ. PG 62, 317 ἐξ. καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰδικῶς γράφει περὶ τῆς ἐνοίας τοῦ ὄρου ἀπλήρωμα, τ.ξ. οἷον κεφαλὴ πληροῦται παρὰ τοῦ σώματος· διὰ γὰρ πάντων μερῶν τὸ σῶμα συνέστηκε, καὶ ἐνός

τητον συμπλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, μὴ δυναμένη νὰ χωρισθῆ ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' εἶναι αἰωνίως ἠνωμένη μετ' αὐτοῦ. "Ὡστε «σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἢ Ἐκκλησία, κεφαλὴ δὲ τοῦ σώματος ὁ Χριστός»¹. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ρητῶς διδάσκει, ὅτι ὁ Χριστός «ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς Ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτός πρωτεύων, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι» (Κολ. 1,18-19). Ἄλλ' «οὐ δύναται κεφαλὴ χωρὶς γεννηθῆναι ἄνευ μελῶν»². Τὸ σῶμα λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας κυβερνᾶται καὶ περιέπεται καὶ συντηρεῖται ὑπὸ τῆς θείας Κεφαλῆς του³, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ θεία ζωὴ καὶ δύναμις καὶ ἡ σφίζουσα θεία χάρις καὶ αἱ δωρεαὶ τῆς χάριτος ἐν Πνεύματι κατέρχονται καὶ μεταδίδονται «κατ' ἀναλογίαν ἐν μέτρῳ» εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς-μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας⁴. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Χριστός, κεφαλὴ ὢν τῆς Ἐκκλησίας, «ὡς εἶναι ἐν σῶμα τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν», εἶναι συνάμα καὶ ἡ ἀκαταπαύστως ρέουσα ἀέναος καὶ ἀστείρευτος πηγὴ τῆς θείας ζωῆς καὶ χάριτος ἐν αὐτῇ, αἵτινες διαδίδονται εἰς πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος⁵.

Πράγματι ὁ Χριστός, «ἀπαρχὴ ὢν τῆς ἀνθρωπότητος»⁶, διὰ τῆς θείας ἐνσαρκώσεώς του προσλαβὼν ὄλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, «τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος»⁷, κυρίως εἰπεῖν

ἐκάστου χρήζει. "Ὅρα πῶς (ὁ Παῦλος) αὐτὸν (τὸν Χριστὸν) κοινῇ πάντων χρήζοντα εἰσάγει. Ἄν γὰρ μὴ ὤμεν πολλοί, καὶ ὁ μὲν χεῖρ, ὁ δὲ ποῦς, ὁ δὲ ἄλλο τι μέρος, οὐ πληροῦται ὅλον τὸ σῶμα. Διὰ πάντων οὖν πληροῦται τὸ σῶμα αὐτοῦ. Τότε πληροῦται ἡ κεφαλὴ, τότε τέλειον σῶμα γίνεται, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὤμεν συνημμένοι καὶ συγκεκολλημένοι. (Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 3,2. PG 62,26). Κατὰ ταῦτα, ὁ Χριστός πληροῦται, δηλαδὴ συμπληροῦται οἰονεὶ (ὡς Ἐκκλησία) διὰ τῆς προσθήκης καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν μελῶν τοῦ σώματός του, ἥτοι τῆς Ἐκκλησίας, ἕως οὗ φθάσῃ αὐτὴ εἰς τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

1. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἔσμ. ἄσμ., λόγ. 8, PG 44, 949.

2. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Τρακ. 11,2, PG 5, 684. BEΠ 2,273.

3. Πρβλ. καὶ Γρηγορίου Νύσσης, ἐνθ' ἀν., λόγ. 13, PG 44,1048.

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 11,3, PG 62, 84. Μ. Ἀθασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 2,65, PG 26, 285.

5. Βλέπ. Ὀριγένους, Κατὰ Κέλσου 6,79, PG 11, 1417. 1420. BEΠ 10, 121/2. Gr. chr. Schr., Origenes, τ. 2, σ. 150. 151: «Ἐπεὶ Χριστός κεφαλὴ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς εἶναι ἐν σῶμα Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τὸ μύρον ἐπὶ κεφαλῆς καταβέβηκεν ἐπὶ τὸν πῶγωνα, τὰ σύμβολα τοῦ τελείου ἀνδρός Ἀαρῶν, καὶ ἔφθασε καταβαίνειν» ἐπὶ πάντας «τοὺς μετόχους αὐτοῦ», οἱ ὅποιοι «μετέσχον καὶ τοῦ χρίσματος αὐτοῦ, ἕκαστος ὡς κεχώρηκεν».

6. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 16, 6-7, PG 74, 432.

7. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. ὁρθ. πίστεως III, 2, PG 94, 985.

«Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλαβεν»¹, ἢ «σῶμα ἑαυτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν ἐποίησεν»², καθ' ὅσον ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀναληφθεῖσῃ ἀνθρωπίνῃ φύσει συμπεριελήφθη καὶ ἀνεκεφαλαιώθη ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης ὡς ἐνιαῖον ὀργανικὸν ὄλον, μορφωθέντος οὕτω τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. «Ὅλη γὰρ ἦν ἡ ἀνθρωπότης ἐν Χριστῷ, καθ' ὅπερ ἦν ἀνθρωπος... Ἐπίπερ ἀνθρωπος γεγονώς, ὄλην εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, ἵνα πᾶσαν ἐπανορθώσῃ μετασκευάσας εἰς τὸ ἀρχαῖον»³. Ἐπομένως ἡ Ἐκκλησία ὡς σῶμα Χριστοῦ ἐμορφώθη κυρίως διὰ τῆς ἐν τῇ ἀνθρωπότητι τοῦ Χριστοῦ συμπεριλήψεως δυνάμει καὶ συσσωματώσεως «ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος», καὶ δὴ πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνότητος τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης φύσεως, εἰς ἣν ἀνήκε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου ἀναληφθεῖσα ἀνθρωπίνη φύσις. Τοιοῦτοτρόπως «ἡ Ἐκκλησία κατέστη τὸ ἅγιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ»⁴ αὐτὸς δὲ ἡ μοναδικὴ κεφαλὴ αὐτῆς, ὡς ἦτο καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως⁵, ἐν ταύτῳ δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἀποτελών μεθ' ὅλων τῶν χριστιανῶν-μελῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ μίαν ἐσωτερικὴν, ὀργανικὴν καὶ τελείαν ἐνότητα καὶ ὁλότητα, ἐν ὀργανικὸν ὄλον, ἐν ζῶν, ἄρτιον καὶ ὀργανικὸν σῶμα, πλὴν σῶμα «πνευματικόν»⁶, ἅτε ἐμψυχούμενον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλ. πρὸ τῆς ἐξορίας 2, PG 52, 429. Πρβλ. καὶ εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 3,3, PG 62, 27. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγ. 4,67, PG 35, 589.

2. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγ. ἄσμ. ἄσμ., λόγ. 8, PG 44, 949. Πρβλ. καὶ Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐσαρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου... 21, PG 26, 1021, καθ' ὃν ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ «ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, ἡ ἐν αὐτῷ κυριεύουσα καὶ βασιλεύουσα μετὰ τὸ αὐτὸν σταυρωθῆναι», ὡς καὶ ἐν στ. 1004: «ὅπερ σῶμα ἀπαρχὴ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας».

3. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 7,39, PG 73, 753. Πρβλ. αὐτόθι 17,22. 23, PG 74, 565: «Ὅλη γὰρ ἦν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν Χριστῷ».

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 8,4 καὶ 24,2, PG 61,72 καὶ 200. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 3, 2-3, PG 62, 26/7. Εἰς Ματθ. ὁμιλ. 82,6, PG 58, 746/7.

5. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 1,4, PG 62, 15/6: «Μίαν κεφαλὴν ἅπασιν ἐπέθηκε, τὸν κατὰ σάρκα Χριστόν, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις· τουτέστι, καὶ ἀγγέλοις μίαν ἀρχὴν ἔδωκε, καὶ ἀνθρώποις, τοῖς μὲν τὸ κατὰ σάρκα, τοῖς δὲ τὸν Θεὸν Λόγον... οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάντας ὑπὸ μίαν ἡγάγε κεφαλὴν· οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο ἔνωσις, οὕτως ἀκριβῆς συνάφεια, ὅταν ὑπὸ μίαν ἅπαντα ἀχθεῖ κεφαλὴν, σύνδεσμόν τινα ἀναγκαῖον ἄνωθεν ἔχοντα».

6. Πρβλ. τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωμ. 7, 14, PG 9, 521: «Τὸ δὲ σῶμα τοῦτο πνευματικόν, τοῦτ' ἐστὶν ἡ ἀγία Ἐκκλησία».

τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Οὕτως, ἄρα, διὰ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως ἠνώθησαν καὶ ἐταυτίσθησαν οἰονεὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἥτις οὕτως ἐγένετο σῶμα Χριστοῦ. Τοῦτο φαίνεται ἰδίως ἐν Α' Κορ. 12,12, ἐνθα ὁ ἀπόστολος Παῦλος χρησιμοποιοεῖ τὴν λέξιν Χριστὸς ἀντὶ τῆς λέξεως Ἐκκλησία, ἡ «τὸν Χριστὸν ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τέθεικε, τὸ σῶμα αὐτοῦ οὕτως ὀνομάζων»¹, ὡς καὶ ἐν Ἐφ. 1,23, ἐνθα ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὅτι «ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ», δηλαδὴ οὐχὶ οἰονδήποτε σῶμα, ἀλλὰ «τὸ σῶμα αὐτοῦ», τοῦ Χριστοῦ, ἐν πραγματικῇ καὶ συγκεκριμένῃ ἐννοίᾳ, ὡς «σῶμα πνευματικόν» (Α' Κορ. 15,44), ὡς «σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ» (Φιλιπ. 3,21), ὡς πνευματικὴ ἐνότης ζωῆς τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Χριστοῦ.

Τῷ ὄντι ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ ἰδρυτῆς καὶ ὁ μόνος καὶ αἰώνιος ἀρχηγὸς καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς τε οὐρανοῦ καὶ τῆς ἐπιγείου, ὅστις ἐνηθρόπησεν «ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ» (Ἐφεσ. 1,10), διὰ δὲ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεώς του ἐνίκησε τὸν θάνατον ἐν τῇ ἀναληφθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀπολυτρώσας οὕτω τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀναμορφώσας αὐτὸν εἰς «καινὴν κτίσιν» (Γαλ. 6,15. Β' Κορ. 5,17). Ἡ ἀνακεφαλαίωσις δὲ καὶ ἀπολύτρωσις καὶ ἀναδημιουργία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὡς ἐλέχθη, συνετελέσθη δυνάμει ἤδη ἐν τῇ θείᾳ ἐνσαρκώσει διὰ τῆς μετὰ τῆς θείας τοῦ Λόγου φύσεως ἐνώσεως τῆς ἀναληφθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἀτομικῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ θεώσεως αὐτῆς κατὰ χάριν, τῆς θεώσεως ταύτης μεταδιδομένης δυνάμει καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Θεοανθρώπου περιεχομένους μυστικῶς ἀνθρώπους, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνότητος τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ τῆς «κοινότητος τῆς φύσεως»². Δῆλα δὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μυστικῆς ταύτης ἐνό-

1. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 30,1, PG 61,250. Πρβλ. καὶ εἰς Κολ. ὁμιλ. 12,5, PG 62, 387/8.

2. «Πάντες γὰρ ἤμεν ἐν Χριστῷ, καὶ τὸ κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὸ αὐτοῦ ἀναβαίνει πρόσωπον, ἐπεὶ καὶ ἔσχατος Ἀδὰμ διὰ τοῦτο κατανόμεσται, τῇ κοινότητι τῆς φύσεως πάντα πλουτῶν τὰ εἰς εὐθυμίαν καὶ δόξαν, ὡς περ οὖν καὶ ὁ πρῶτος Ἀδὰμ τὰ εἰς φθορὰν καὶ κατῆφειαν». (Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 1,14, PG 73,161. Βλέπ. καὶ 19,4, PG 74,632).

τητος καὶ κοινότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀφ' ἐνός μὲν ἀποτελεῖται ἐν τῷ δευτέρῳ Ἀδὰμ¹ τὸ μυστικὸν σῶμα² αὐτοῦ, ἡ Ἐκκλησία, οὗ μέλη πάντες οἱ προσοικειούμενοι ὑποκειμενικῶς τὴν σωτηρίαν πιστοί, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ θέωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ μεταβαίνει δυνάμει καὶ εἰς ὅλον τὸ σῶμα καὶ εἰς ὅλα τὰ μέλη αὐτοῦ, συναποθεουμένου οὕτως ὀλοκλήρου τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν καθ' ἕκαστον μελῶν αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως, τῶν μυστηρίων καὶ τῶν λοιπῶν μέσων τῆς θείας χάριτος³. Κυρίως ἡ θέωσις ἐπιτελεῖται διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ διὰ τῆς ἀντιδόσεως τῶν ἰδιωμάτων, δι' ἧς ὁ Χριστὸς «ἀντιδίδωσιν ἡμῖν τὰ ἑαυτοῦ»⁴. «Διὰ τοῦτο γὰρ τοιαύτη γέγονεν ἡ συνάφεια, ἵνα τῷ κατὰ φύσιν τῆς θεότητος συνάψῃ τὸν φύσει ἀνθρωπον καὶ βεβαία γένηται ἡ σωτηρία καὶ ἡ θεοποίησις αὐτῶν»⁵. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ θεοποίησις ἢ θέωσις αὕτη τῶν πιστῶν συντελεῖται ἄνευ ἐκστάσεως καὶ τροπῆς ἢ ἀλλοιώσεως τῆς φύσεως αὐτῶν, ἀλλ' «ἀτρέπτως», «ἀσυγχύτως», «σχετικῶς... καὶ οὐ φυσικῶς»⁶. Ὁμοίως διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ εἶτα διὰ τῆς κοινωνίας τῆς θείας εὐχαριστίας δημιουργεῖται οἶονεὶ συγγενεῖά τις μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πιστευόντων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. «Ἀναλαβόντος σάρκα Χριστοῦ, διὰ τῆς σαρκὸς ἐγένετο πᾶσα ἡ Ἐκκλησία συγγενῆς Χριστοῦ... «ἡμεῖς ἐσμεν σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ», ἀντὶ τοῦ διὰ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέλαβε, συγγενεῖς αὐτοῦ

1. Σχετικῶς βλέπ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 5,2, PG 73, 756.

2. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι παρὰ τοῖς ῥωμαιοκαθολικοῖς θεολόγοις «the soma tou Christou is usually translated as the mystical Body of Christ. The word mystical fulfills three functions: 1) it distinguishes the present earthly body of Christ from the body that walked the roads and streets of Palestine; 2) it distinguishes the Church from the Eucharistic presence of Christ; 3) it indicates that the Church is the body of Christ by analogy rather than material reality». (G. Weigel, Catholic Ecclesiology in our time, ἐν Christianity divided, ed. by D. Callahan, H. Obermann, D. O' Hanlon, London — N. York 1964, σ. 184/5).

3. Πρβλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περὶ Ἐκκλ. Ἱεραρχίας 1, 3, PG 3, 373: «Ἡ δὲ (σωτηρία) οὐχ ἐτέρως γίνεσθαι δύναται, μὴ θεουμένων τῶν σφιζομένων ἢ δὲ θέωσις ἐστὶν ἢ πρὸς Θεόν, ὡς ἐφικτόν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἕνωσις».

4. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 20,17, PG 74, 700.

5. Μ. Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν, λόγ. 2,70, PG 26, 296.

6. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 17, 22. 23, PG 74, 564.

ἐσμεν»¹. Κατὰ ταῦτα, ἐνανθρωπήσας ὁ Θεὸς Λόγος, «Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλαβεν», ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν καὶ μέλος τῆς Ἐκκλησίας γενόμενος, γένηται σύσσωμος Χριστοῦ ἢ μέτοχος Χριστοῦ ἢ κοινωνὸς Χριστοῦ (Ἐφ. 3,6. Ἐβρ. 3,14. Α' Κορ. 10, 16)² ἢ «κοινωνὸς θείας φύσεως» (Β' Πέτρ. 1,4). Καὶ ὁ Μάξιμος Ὁμολογητῆς διδάσκει, ὅτι σαρκωθείς ὁ Λόγος, «θείας κοινωνοῦς φύσεως διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς ὡς ἀπαρχῆς καὶ ἡμᾶς ἀπειργάσατο»³. Τοὺς οὕτω δὲ ἀπολυτρωθέντας πιστοὺς ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν συνήγαγε διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ συνεκρότησε κατὰ μυστικὸν τρόπον εἰς σῶμα ἑαυτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ μεταγγίζεται ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς-μέλη, ἐνουμένους μετ' αὐτοῦ διὰ τῶν ἀγίων μυστηρίων, καὶ μάλιστα τῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας, καὶ γενομένους μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, «τὸ δὲ καθ' εἰς ἀλλήλων μέλη» (Α' Κορ. 10,17.12, 13.27. Ῥωμ. 6,4-5, 12,5). Οὕτω κατὰ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1,14), κατὰ δὲ τὸν ἀπόστολον Παῦλον «Θεὸς ἐφανερῶθη ἐν σαρκί» (Α' Τιμ. 3,16), ἐπιφανεῖς ἐν τῷ κόσμῳ ὡς Θεάνθρωπος, «ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων... ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος» ((Φιλ. 2,6-7), οὕτως ὥστε «γένος ἐγένετο ἐν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων»⁴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀκριβῶς δὲ ἐν τῇ φανερώσει τοῦ Λόγου «ἐν σαρκί», τῷ σταυρικῷ θανάτῳ, τῇ ἐνδόξῳ ἀναστάσει καὶ τῇ ἀναλήψει αὐτοῦ περιέχεται ὀλόκληρον τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ. Οὕτω τὸ χρόνιος αἰώνιος σεσιγημένον μυστήριον τοῦ Χριστοῦ ἀπεκαλύφθη ὡς Ἐκκλησία. Διότι αὕτη ἦτο ἡ μυστηριώδης προαιώνιος βουλή τοῦ Θεοῦ, «ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Ἀνάληψιν 16, PG 52, 789. Πρβλ. καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 8,37, PG 73, 869: «Ὁμολογουμένως μὲν γὰρ συγγενεῖς γεγονάμεν αὐτῷ διὰ τὴν σάρκα τὴν ἐν τῷ κατὰ Χριστὸν μυστηρίῳ».

2. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ψαλμ. 8, 7, PG 55, 117. Εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 24, 2, PG 61, 201.

3. Μάξιμου Ὁμολογητοῦ, Ἐπιστολὴ 12, PG 91, 468.

4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Ἀνάληψιν 16, PG 52, 789. Πράξ. 17,29.

τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ἐφ. 1,4 ἐξ. 10 ἐξ.).

Ὁ Χριστὸς ἐνανθρωπήσας ἐγένετο «ὁ σωτὴρ» καὶ τὸ «φῶς» καὶ «ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰωάν. 14,6) τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας¹, ἀσκήτων ἐν αὐτῇ τὴν τρισσὴν λειτουργίαν τοῦ προφητικοῦ, τοῦ ἀρχιερατικοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, ἡμεῖς δὲ «πάντες, οἱ ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως προσληφθέντες, ἐν σῶμά ἐσμεν, κεφαλὴν ἔχοντες τὸν Χριστὸν, ὁ δὲ καθ' εἰς ἀλλήλων μέλη» (Ἐφ. 4,4)². Κατὰ τὸν Γρηγόριον Νύσσης, ἡ «κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πάσης τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπαρχή, τὸ καθαρὸν τε καὶ πάσης κακίας ἀμιγές τε καὶ ἀπαράδεκτον», εἶναι ἡ κυβερνώσα ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι τὴν Ἐκκλησίαν ἀρχή, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς διὰ τὰ μέλη, «ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν», ὅστις «συναγιάζει τὸ κοινὸν τῆς φύσεως» τῶν ἀνθρώπων, «τρέφων τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ καταλλήλως τὰ ἐκφυόμενα διὰ τῆς πίστεως αὐτῶν μέλη τῷ κοινῷ σώματι ἐναρμόζων»³. Κατὰ δὲ τὸν Ἰππόλυτον, «τὸ σῶμα αὐτοῦ τὸ τέλειον αὐτὸς ἦν, ἡμεῖς δὲ αὐτοῦ μέλη, ὡς ἐν τελείῳ σώματι ἠνωμένοι καὶ ὑπ' αὐτοῦ

1. Πρβλ. καὶ Ἐξαποστειλᾶριον τῶν Θεοφανείων: Ἄεπεφάνη ὁ Σωτὴρ, ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια,... τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον». (Μηναῖον Ἰανουαρίου, σ. 82).

2. Μ. Β α σ ι λ ε ἰ ο υ, "Οροι κατὰ πλάτος, ἐρώτ. 7,2, PG 31, 929. Πρβλ. καὶ Ὡ ρ ι γ έ ν ο υ ς, Εἰς Λευτ. 7,2, PG 12, 480 ἐξ. Gr. chr. Schr., Origenes, τ. 6, 378. 380. Καὶ κατὰ τὸν Μ. Ἀ θ α ν ἄ σ ι ο ν, ὁ Σωτὴρ ἐνανθρωπήσας, ἀνέλαβε «σῶμα, ὅπερ ἀπαρχὴ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας», ἀνέλαβεν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐν ἧ καὶ δι' ἧς ἦνωσεν ἐν ἑαυτῷ ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, ἧτις ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, ἡ ... χριστομένη εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, ἵνα συμβασιλεύσῃ αὐτῷ». Οὕτως ἡ Ἐκκλησία νοητὰ ὡς «ἐν αὐτῷ κτιζομένη», ὡς «κτίσμα καὶ ποίημα» αὐτοῦ. «Ἀλλὰ τὸ ποίημα ἐν τῷ ποιητῇ ἀνανεοῦται, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Παύλου, (αὐτοῦ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ). Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἄνθρωποι κειρέθησαν αὐτοῦ μέλη... ἐν αὐτῷ ζωοποιούμενα», αὐτὸς δὲ «κεφαλὴ τῶν ἰδίων μελῶν... μέλη γὰρ αὐτοῦ εἶπε, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἐν ἐστὶ σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία». (Περὶ τῆς ἐνοσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου... 12, 5-6, 20-21, PG 26, 1004. 992/3. 1020/1). Ὁμοίως καὶ κατὰ τὸν Γ ρ η γ ό ρ ι ο ν Ν ύ σ σ η ς, ὁ Θεὸς Λόγος ἐνηθρώπησε, «τῷ ἀνθρώπῳ ἀνακραθεὶς καὶ πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἡμετέραν φύσιν δεξάμενος, ἵνα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει συναποθεωθῇ τὸ ἀνθρώπινον διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἐκεῖνης, παντὸς συναγιάζομένου τοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν φυράματος». (Πρὸς τὰ Ἀπολλιναρίου ἀντιρρητικὸς, PG 45, 1152). Οὕτως «ὁ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπος ὑπέστη, δι' οὗ προσεφύη τῇ θεότητι πᾶν τὸ ἀνθρώπινον», ἐνωθέντος τούτου τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, τ.ξ. τῇ Ἐκκλησίᾳ του. (Εἰς τὸ ὅταν ὑποταγῇ..., PG 44, 1313).

3. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Ἐξήγ. ἄσμ. ἄσμ., λόγ. 8 καὶ 13, PG 44, 1056. 1084. Ἀντιρρητικὸς εἰς τὰ Ἀπολλιναρίου, PG 45, 1153. Παρὰ Κ. Σκουτέρη, μν. ξ. σ. 77.

τοῦ Λόγου βασταζόμενοι»¹. Ὡστε ὁ Χριστὸς εἶναι «ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας» (Κολ. 1,18. Ἐφ. 1,22. 4,15. 5,23) καὶ συνάμα ὁ «σωτὴρ τοῦ σώματος» αὐτῆς, ὅστις «ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς» (Ἐφ. 5,23.25). Ὡς κεφαλὴ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς τοῦ σώματος αὐτῆς διὰ τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος αὐτοῦ καὶ τῆς λυτρωτικῆς χάριτος καὶ ἀγάπης αὐτοῦ. Ἐξ αὐτοῦ ὡς κεφαλῆς προέρχονται ἡ ζωὴ καὶ ἡ «αὔξησις» καὶ ἡ «οἰκοδομὴ τοῦ σώματος» του «ἐν ἀγάπῃ», καὶ ἐξ αὐτοῦ «πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ» (Κολ. 2,19. Ἐφ. 4,12.16). Ἐκ τῆς Κεφαλῆς ἐκπηγάζει καὶ διαθέει τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἡ θεία ζωὴ καὶ χάρις καὶ εὐλογία καὶ πληροῖ αὐτὴν καὶ τὴν ἀναδεικνύει «τὸ πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου» (Ἐφ. 1,23). Γενικῶς ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὕτη ἡ Ἐκκλησία, ἔτι δὲ ὁ μόνος «μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων» (Α΄ Τιμ. 2,5), ὁ διὰ τῆς σταυρικῆς θυσίας του ἐνώσας γῆν καὶ οὐρανόν, καθ' ὅτι ἐλύτρωσεν ἡμᾶς καὶ «ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου», καὶ οὕτω «παρέστησεν ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ... ἀποκαταλλάξας τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Κολ. 1,22. 19-20). Ἐξακολουθεῖ δὲ ζῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ του καὶ βασιλεύων καὶ κυβερνῶν αὐτὴν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ θεοῦ προορισμοῦ της, ποιμαίνων τοὺς πιστοὺς ὡς «ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος τῶν ψυχῶν» (Α΄ Πέτρ. 2,25), ἢ ἄλλως «οἰκεῖ ἐν αὐτῇ καὶ ἐμπεριπατεῖ, κατὰ τὴν προφητικὴν φωνήν... πληρώσας αὐτὴν παντοδαπῶν χαρισμάτων»², ὡς καὶ τῆς ἀναγκαιούσης δυνάμεως ὅπως ἐξαπλωθῇ καὶ μεγαλυθῇ αὕτη καὶ φθάσῃ «εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 3,19. 1,22-23). Ὡστε ἡ Ἐκκλησία λαμβάνει ἀενάως τὰς χαρισματικὰς δωρεὰς τοῦ δεδοξασμένου Κυρίου καὶ ζῆ ἐκ τῆς ζωοπαρόχου παρουσίας ἐν αὐτῇ τοῦ Ζωοδότου, ζῆ δῆλα δὴ τὴν ζωὴν τῆς θείας Κεφαλῆς της ἐν

1. Ἰππολύτου, Εἰς Δαν. IV, 37, 2. Gr. chr. Schr., Hippolytus, τ. I, 282, 284.

2. Θεοδώρητου, Εἰς Ἐφεσ. 1,23, PG 82,517.

Πνεύματι Ἁγίῳ, οὐσα διὰ τοῦτο οὐ μόνον «σῶμα Χριστοῦ», ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ζωὴ «ἐν Χριστῷ», ζωὴ «ἐν τῷ Θεῷ», ἢ «καινὴ ζωὴ», κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον (Ῥωμ. 6,11.23. 8,2. Β' Κορ. 5,17. Γαλ. 2,20. Κολ. 2,13. 3,3)¹, ἥτις διαβαίνει καὶ διαχέεται καὶ εἰς πάντα τὰ μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Διότι ὁ Χριστὸς ἐνανθρωπήσας ἀνεστοιχείωσε τὴν ἀνθρωπότητα εἰς νέαν ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν, ὡς παρεισάγεται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας λέγων: «ἔλαβον τὴν ἀποθνήσκουσαν σάρκα, ἀλλ' ἐπέπερ ἐνώκηκα ταύτη, ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, διὰ τὸ ἐκ ζῶντος εἶναι Πατρός, πᾶσαν εἰς ζωὴν ἀνεστοιχείωσα τὴν ἐμαυτοῦ... Ἀπίθανον γάρ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδύνατον, μὴ ζωοποιεῖν τὴν ζωὴν τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο»². Περαιτέρω, ὡς κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ὁ Σωτὴρ, πληροῖ αὐτὸ τῶν σωτηριωδῶν καρπῶν τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας του, ὧν ἡ πηγὴ καὶ τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀληθείας, ἐντεῦθεν δὲ «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν χάριν ἀντὶ χάριτος», καθ' ὅσον «ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1,16-17), ὅστις ἅμα προφυλάσσει τὸ ἴδιον σῶμα, τὴν Ἐκκλησίαν του, ἀπὸ πάσης πλάνης ἢ πτώσεως ἠθικῆς ἢ κινδύνου ἐξαφανίσεως, ἐκχέων ἐπ' αὐτὴν τὸ φῶς τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τοὺς θησαυροὺς τῶν ὑπερφυσικῶν ἀγαθῶν καὶ χαρισμάτων του. Οὕτω διαφυλάσσει καὶ «ἐκτρέφει καὶ θάλπει καὶ αὔξει» τὴν Ἐκκλησίαν του (Ἐφ. 5,29) ὡς ἡ κεφαλὴ τὸ ἴδιον σῶμα· «αὔξων γάρ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Χριστὸς πνευματικῶς καὶ αἰσθητῶς, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ, ἐπειδὴ τὸ ἴδιον αὔξει σῶμα, ὡς κεφαλὴ τὰ μέλη»³. Κατὰ ταῦτα ἡ θεία Κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν αὐτοῦ εἶναι τὸ ἐνιαῖον, συνεκτικόν, ζωοποιὸν καὶ ἰθύνον κέντρον, τὸ ὁποῖον συνενοῖ πάντα τὰ μέλη καὶ ἐκ τῶν πολλῶν συναπαρτίζει ἓν ἄρτιον θεανθρώπινον σῶμα, ἓνα ζῶντα θεότευκτον ὄργανισμὸν.

1. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, "Ὅτε τῆς Ἐκκλησίας ἐξω εὐρεθεὶς Εὐτρώπιος 1, PG 52, 397. Εἰς Γαλ. ὁμιλ. 4,3. PG 61, 679. Εἰς Φιλ. ὁμιλ. 3,2, PG 62, 201.

2. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Εἰς Ἰωάν. 6,54. 57, PG 73, 581.585.

3. Οἰκουμένιου, Εἰς Ἐφεσ. κεφ. 6, PG 118, 1224.

Ὡς δὲ ἐλέχθη, μέλη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντες οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες καὶ πιστεύοντες, ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ», δηλ. οἱ πιστοὶ πάντων τῶν αἰώνων, οἱ προκεκοιμημένοι καὶ οἱ ζῶντες, οἵτινες «εἰσέτι καὶ νῦν ἐν τῇ παροικίᾳ ὄντες, οὐκ ἔφθασαν ἐν τῇ πατρίδι ἀποδημῆσαι»¹, τῶν μὲν πρώτων ἀποτελούντων τὸ οὐράνιον τμήμα τῆς Ἐκκλησίας ἢ τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν, τὴν περιλαμβάνουσαν τοὺς ἀποικομένους ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ θριαμβεύοντας ἀγίους καὶ δικαίους μετὰ τῶν ἀγγέλων, τῶν δὲ «περιλειπομένων» συγκροτούντων τὸ ἐπίγειον τμήμα αὐτῆς ἢ τὴν στρατευομένην Ἐκκλησίαν, τὴν περιλαμβάνουσαν τοὺς ἐπιζῶντας πιστοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, οἵτινες, ὡς τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν πανοπλίαν φέροντες, στρατεύονται εἰσέτι ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἄρχοντος τοῦ κόσμου τούτου, ὅστις «ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τινα καταπιεῖν» (Α΄ Πέτρ. 5,8). Καὶ «ἡ μὲν ἔτι πυκτεύει καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐστίν, ἡ δὲ τροπαιοφορεῖ καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἀποκατέστη καὶ τὸ βραβεῖον εἴληφεν»². Ἄλλ' ὑφίσταται ἀπόλυτος ἐνότης μεταξὺ αὐτῶν, συναποτελουσῶν τὸ ἐνιαῖον σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ἐν ᾧ συμπεριλαμβάνεται ὅλος ὁ «λαὸς τοῦ Θεοῦ». Οὕτως ἡ Ἐκκλησία ζῆ καὶ ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, οὕσα κατὰ μὲν τὴν μίαν ὄψιν αὐτῆς οὐράνιος καὶ ἀόρατος, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν ὄψιν αὐτῆς ἐπίγειος καὶ ὄρατὴ καὶ ἱστορικὴ κοινωνία καὶ σῶμα ὀργανικόν, ἐκ διοικούντων καὶ διοικουμένων, δηλ. τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἀποτελούμενον, μὲ χαρακτῆρα καθιδρυματικὸν μὲν, πνευματικὸν δέ, καὶ ἀπεργαζόμενον τὴν σωτηρίαν τῶν μελῶν αὐτοῦ διὰ τε τοῦ θείου λόγου καὶ τῶν μυστηρίων καὶ πάντων τῶν ἄλλων μέσων τῆς χάριτος, συνεχιζομένου οὕτω καὶ προσοικειομένου τοῖς πιστοῖς τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος³.

(Συνεχίζεται)

1. Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Ὁμολογία, ἔρος 10, παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τ. II², σ. 832.

2. Αὐτόθι.

3. Καὶ ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος ἐδίδαξεν: «*Duas vitas novit Ecclesia, quarum est una in fide, altera in specie, una in labore, altera in requie, una in via, altera in patria, una in opere actionis, altera in mercede contemplationis, una bona sed adhuc misera, altera meliora et beata.*» (In evang. Ioannis, tract. CXXIV, 5, PL 35, 1973).